STICHTING INDISCHE DOCUMENTEN

Umění

ROTTERDAMSCH NIEUWSBLAD

Vrij

Een verzameling foto's uit Indië van den foto-journalist van den Marine-Voorlichtingsdienst Luit. ter zee 3e kl. J. A. Stevens met brieven van Ben Grevedamme

Als U de illusie mocht koesteren, in dit boekje nu eens precies te kunnen lezen, wat er na de capitulatie van Japan alzoo in Indië is gebeurd, dan hebt U het mis gehad. De vervulling van dien wensch is meer de taak van historici-Indiëkenners, dan van iemand, die het voor-oorlogsche Indië heelemaal niet kende en te kort in het na-oorlogsche is geweest, om als „de man die het weten kan" op te treden.

„Vrij" is een serie brieven van iemand, die, ondanks alles, wat hij heeft gezien en gehoord, van Indië is gaan houden en die nu een poging doet, van terugwerkende kracht iets te vergoeden van het nieuws, dat de massa na de capitulatie van Japan is onthouden. Nieuws over de toestanden in de groote steden, over de interneeringskampen — die op V.J.-day helaas niet opgehouden hebben te bestaan — over gevechtsacties en vernieling, maar ook over de eerste stappen tot wederopbouw.

Nadat de laatste brief werd geschreven, zijn duizenden Nederlandsche militairen op Java aan land gegaan. Zij zullen hebben ontdekt, dat verschillende feiten, in „Vrij" vermeld, door andere zijn achterhaald, maar dat er in één opzicht althans niets is veranderd: ordeherstel is nog steeds een eerste vereischte.
Aan hen op wier schouders deze zware taak rust, is „Vrij" opgedragen. Aan hen en aan de vele Hollanders en Indonesiërs, die maandenlang vergeefs op hen hebben gewacht.

DE SCHRIJVER

Batavia, stad van contrasten

Batavia, eind November 1945

Beste Hugo,

Ik zit nu een paar weken in Batavia. „Het ziet er vriendelijk, netjes en gezellig uit" dacht ik zoo bij mezelf, toen ik in een ongemakkelijke Dakota boven het Kemajoran-vliegveld hing. Roode daken, veel groen en breede nette wegen. Maar toen we waren gedaald, zag ik in een hoek van het vliegveld een groep evacué's staan. Op een bundeltje kleeren lag een kind te slapen. Z'n moeder zei: „Laat 'm maar liggen. Het vliegtuig komt toch pas over een half uur." Het kind had kringen onder z'n oogen en de trekken van iemand, die veel gezien heeft.

Dat was m'n eerste indruk van Batavia. Ik geloof, dat Batavia op het oogenblik de bedrieglijkste stad van de wereld is. Alles lijkt zoo volkomen normaal. Blank en bruin loopen door elkaar. De bioscopen draaien; in „Capitol" is „The fifth chair" met Fred Allen en in „Astoria" kun je Hedy Lamarr zien in „The conspirators". Ergens bij ons in de buurt wordt gedanst, van twee tot vijf uur.

Na den middag wordt het stil. Dan soest Batavia in de gloeiende zon, maar je krijgt den indruk, dat Batavia één oog en twee ooren open houdt. Want in deze dagen zoekt iedereen bij voorbaat een muurtje of een portiek, voor het geval „het eerste schot" mocht vallen. Het eerste schot komt onverwacht. Hier in Batavia speelt iedereen een soort stoelendans. Elk oogenblik kan de muziek ophouden en zorg, dat je een stoel hebt, als het zoover is . . .

Af en toe hoor je een schot vallen. In een oogwenk is het een lawaai als een oordeel, met pistolen, geweren en geschreeuw aan alle kanten. Er liggen dooden op straat. Soms duurt het kort, soms vervelend lang.

Als het afgeloopen is, komen de menschen uit hun portiek of achter hun muurtje vandaan en vegen het stof van hun broek.
Het is op het oogenblik avond en ik zit op het balcon van m'n hotel. Ergens speelt iemand piano, op de gang wordt gelachen, er loopen kranen en deuren gaan open en dicht. Net, als in elk ander hotel in Holland. Je zou in de verleiding komen, om een eindje te gaan kuieren en in een gezellig cafétje een biertje te gaan drinken. Maar op het oogenblik doet men hier zooiets niet.
In Europa hebben we een ,,front'' gehad, een lijn.Wie vlakbij, of over die lijn kwam, wist, waar hij aan toe was.Wie erachter zat, was betrekkelijk veilig. Hier is geen frontlijn. Het front is overal, links, rechts, achter en voor je.
Gisterochtend is er een kampong uitgebrand. Ambonneesche soldaten uit ons Indische leger hadden er, na ettelijke schietpartijen genoeg van gekregen, een paar vaten benzine aangesleept en het zaakje in brand gestoken. Vanmiddag zag ik een paar auto's met Ambonneezen langs de puinhoopen rijden. Ze lachten uitdagend, maar de bevolking deed niets.
Ergens op Ceylon ben ik op een Zaterdagavond een Ensa-bioscoop binnengeloopen. Er is geen enkele soldaat, die Ensa ooit zal vergeten. Het komt in Rotterdam en Amsterdam, maar ook in de binnenlanden van Ceylon en in de rimboe van Britsch-Indië. Er draaide een Wild-West-film, met een held, die geldstukken doormidden schiet en mooie vrouwen redt. Een drukke straat met wat ,,saloons'', die alle figuranten opzuigen, wanneer de held zijn veete op het pistool gaat uitvechten.
Maar Batavia is niet eens meer Wild-West. Het is een vulkaan, het leeft onder een ongrijpbaren terreur, die geen vrouwen, geen kinderen, geen Rapwi en geen Roode Kruis ontziet. Batavia is een gekkenhuis, waar het heerlijk rustig kan zijn, tot iemand het in z'n hoofd krijgt om den boel op stelten te gaan zetten.
Het is niet raadzaam, te ver de benedenstad in te gaan, of buiten het centrum in je eentje te gaan winkelen, Je verdwijnt hier gauw. Dagelijks komen uit de omgeving van Batavia jongelui de stad binnen. Ze hebben granaten en ander speelgoed bij zich, verspreiden zich over de kampongs en ruien de menschen op. Ze weten misschien niet eens wie Sjahrir is, wat nationalisme beteekent. Ze weten alleen, wat de Japanners hun jarenlang hebben verteld: dat elke Hollander een onderdrukker is, die moet worden op-

De kampong brandt!

geruimd. Collectief zijn ze aan het amok maken geslagen. Af en toe moet je toch wel eens om de menschen lachen. Er loopt hier een Amerikaan rond, die de Stars and Stripes levensgroot op borst en rug van z'n shirt heeft laten naaien. Wij grinniken, maar hij zegt niets en kauwt. Hij denkt, dat hij veilig is, maar als het feest begint, maken de kogels geen omweg voor een Amerikaansche vlag.
De voedselpositie wordt hier steeds slechter. Rijst moet op de zwarte markt gekocht worden, want de extremisten houden alle rijstaanvoer tegen. Onder de Japanners was de maximum-prijs vier gulden. Nu is hij al verdubbeld. De bevolking is al met ettelijke honderdduizenden vermeerderd, die het tijdens de bezetting in de stad veiliger vonden dan daarbuiten. De Japansche gulden is een paar centen waard. Ik loop met een paar duizend in m'n zak, die binnen een dag of tien aan allerlei onkosten glad op zijn. Maar ik behoor tot de gelukkigen. De ongelukkigen, de tienduizenden bedelaars, die in Batavia rondloopen, verdringen zich met een goor conservenblikje voor de ingangen van de Chineesche eethuizen. Als je klaar bent met je maaltijd van een paar honderd gulden, grissen ze de resten van je bord af, voordat de dikke volgegeten baas de kans krijgt, ze met een leeg blikje weg te jagen. Ze zijn net als de leelijke gevlekte Indische katten, die miauwend om je tafel heen loopen. Bij dozijnen zitten ze aan de kanten van de Batavia'sche kali's. Met stokjes visschen ze de etensresten op, die er in het bruine water ronddrijven. Dat er weleens een lijk voorbij drijft, doet hun niets, evenmin als de vrouwen, die er zichzelf, hun kleeren, hun borden en hun kinderen in wasschen.
Dat alles en nog veel meer gebeurt vlak bij de bioscoop, waar lang voor openingstijd de menschen in de rij staan, om Hedy Lamarr te zien en vlakbij het van ex-geïnterneerde vrouwen uitpuilende beroemde Hotel des Indes, dat door troepen tegen aanvallen moet worden beschermd. En niet te vergeten: vlakbij de beruchte Atoom-Passar, waar Chineezen en inlanders rijk worden met het verkoopen van gestolen spullen. Batavia is een merkwaardige verzameling tegenstrijdigheden. Alles zenuw-leeft er maar zoo'n beetje door elkaar. Het gaat naar de film, noodigt elkaar voor de lunch uit, drinkt bier en neemt nieteens meer notitie van de walgelijk-beleefde Japanners, die overal rondloopen en hier en daar, als de nood aan den man komt, als onze bondgenooten en de beschermers van onze vrouwen fungeeren . . .

Ook het eetgerei wordt in de kali „gereinigd".

We doen allemaal normaal, goddank. Maar we wachten allemaal op „het eerste schot". En de vrouwen wachten op het evacuatieschip naar Holland.

Schrijf me eens gauw terug. En vertel me eens, wat er in Holland alzoo gebeurt. Zijn de sigaretten nog steeds zoo schaarsch? Wat een ramp . . .

Je

Ben Grendamme

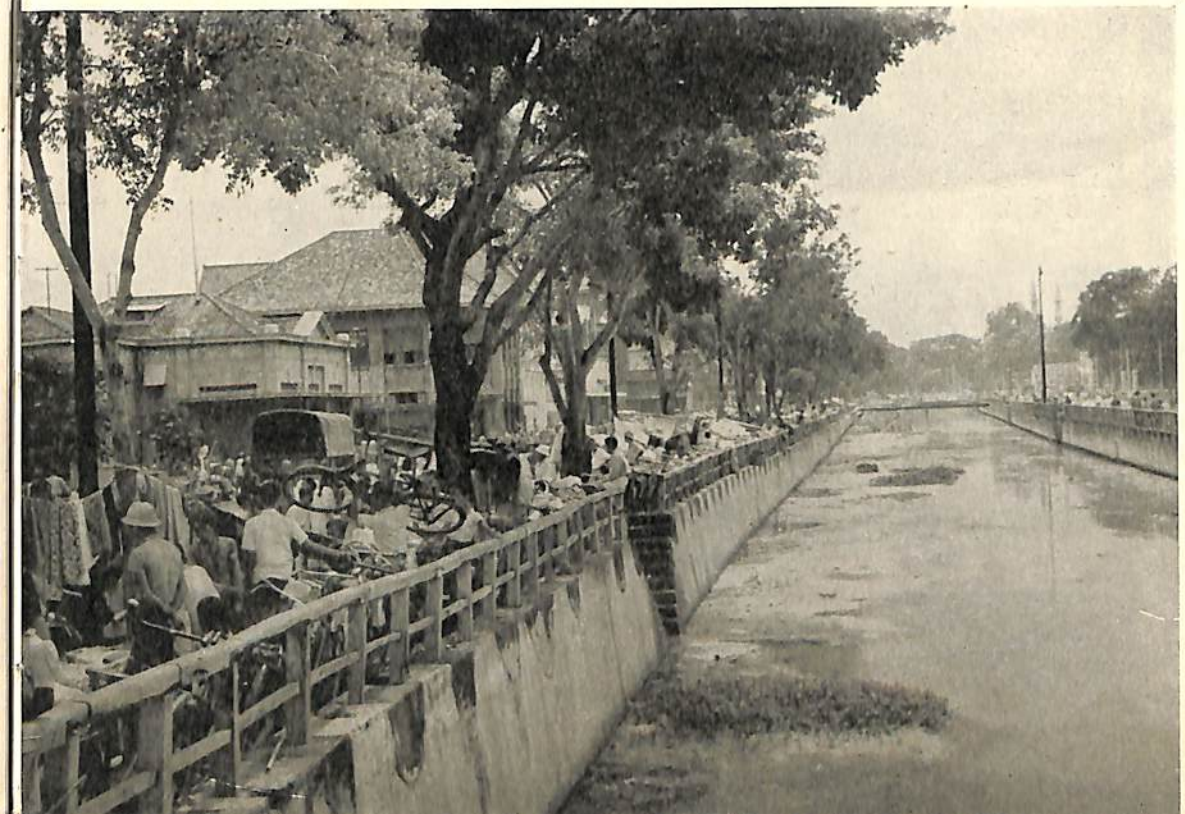

De „Pasar-Atoom", centrum van den zwarten handel in Batavia. De meeste koopwaar was van diefstal afkomstig. Voorjaar '46 werd de markt verboden.

„Warum bin ich denn noch immer hier eingesperrt?" vraagt de Korvetten-Kapitän.

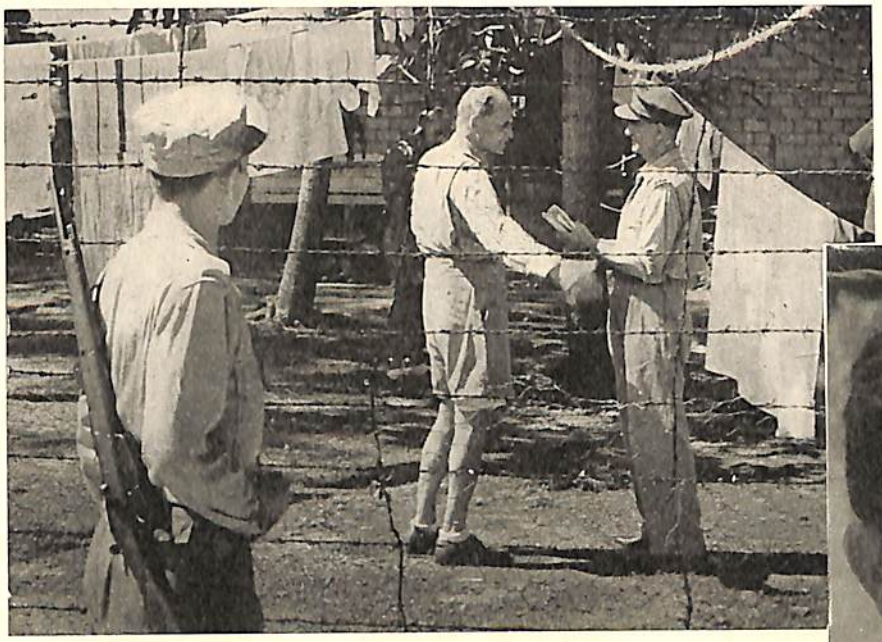

Onrust *het eilandje, enkele uren varen van Batavia, herbergde Duitschers, collaborateurs, extremisten en N.S.B.-ers.*

Batavia, eind November 1945

Soerabaja

Beste Hugo,

Ik ben een paar dagen in Soerabaja geweest en heb je een massa dingen te vertellen. Allereerst dit: Als je soms menschen mocht tegenkomen, die zich de illusie maken, dat het in Soerabaja ,,wel meevalt'', breng hun dan aan het verstand, dat er hier de laatste weken zeer hard is gevochten en het er ook op het oogenblik nog warm toe gaat. Soerabaja ziet eruit, zooals elke stad in Holland eruit zag, die de Engelschen wijk na wijk moesten veroveren. Uitgebrande gebouwen, vernielde huizen, daken, waar de granaten gaten in hebben geboord en muren waarin projectielen groote putten hebben geslagen. Het gebeurt allemaal zoo voorzichtig mogelijk, maar niemand heeft kunnen verhinderen, dat Soerabaja langzamerhand gruwelijk verminkt werd. Want de strijd wordt niet met zachtheid gevoerd.
Het front loopt zoo ongeveer van Oost naar West, midden door de stad. De flanken bevinden zich buiten de stad en je ziet er dezelfde scenes als in Holland tijdens den oorlog: troepjes soldaten, die in de schaduw van een verwoest huis hun wasch doen en hun eten klaarmaken. Over de stad hangt de beruchte, ongeloofelijk weeë stank van halfvergane lijken, die verminkt in het water drijven.
Terwijl het front zich langzaam maar zeker naar voren beweegt, trekken de Chineezen met al hun hebben en houwen alweer naar hun huizen achter de linies terug. Het gebeurt, dat aan den eenen kant van den weg druk gevochten wordt, terwijl aan den anderen kant een stoet van zenuwachtige Chineezen met huisraad, honden en geiten te zien is. Het zijn merkwaardige scenes, waaraan de soldaten al gewend zijn geraakt. Want er wordt over de hoofden van de burgers heen en tusschen hen door gevochten. Daarom is het zoo'n mirakel, dat er totnutoe niet meer burgerslachtoffers zijn gevallen. ,,Waarom gaan we er niet als een wervelwind doorheen,'' is door menig soldaat gevraagd. Het antwoord is, dat de Britsche commandant zooveel mogelijk menschenlevens wil sparen, zoowel van zijn eigen troepen, als van de burgers. Zoo moest een dezer dagen een dichtbevolkte Chineezenwijk gezuiverd worden. Hier vechten zou veel bloed gekost hebben. De Brigade-commandant zond daarop een deel van zijn manschappen naar het open veld, in de hoop, dat ze door hun tegenstanders gevolgd zouden worden, wat inderdaad gebeurde. In de open vlakte werd de zaak uitgevochten en intusschen trok de rest van de brigade de Chineezenwijk binnen, zonder dat een schot werd gelost.

Wat er van de Kepandjenkerk overbleef.

De Britten en Britsch-Indiërs vechten overigens onder omstandigheden, die bar zwaar zijn en aan Birma doen denken. Ze drinken gechloreerd water en eten harde biscuits. Ze vechten met ontbloot bovenlijf onder een gloeiendheete zon en vloeken op het tragische oord Soerabaja, waar ze maanden na V.J.-dag nog een completen oorlog moeten voeren. Een oorlog tegen jongens, die vechten als razenden. Een allegaartje van troebel-water-visschers, die in elk leeg huis wel iets van hun gading vinden, tegen verdwaasde blankenhaters en . . . tegen misleide idealisten, die gelooven, dat hun onafhankelijkheid niet anders dan zóó verkregen kan worden. Die laatste categorie moet je niet vergeten. Hopelijk komt ze vroeg of laat tot de ontdekking, dat Soerabaja een slecht en een weerzinwekkend begin is geweest, waarbij het gepeupel de eerste viool heeft gespeeld en de stem van den fatsoenlijken Indonesiër niet werd gehoord.

Ik sprak vanochtend een Hollander, die een paar weken na de capitulatie van Japan naar Soerabaja was gegaan en me urenlang van de ellende in Soerabaja heeft verteld. ,,Toen de trein in Soerabaja aankwam," vertelde hij me, ,,zag ik, dat het station bezet was door Indonesiërs. Ze droegen alle mogelijke wapens, van repeteergeweren tot speren. Overal stonden Japanners op wacht, maar die bemoeiden zich nergens mee en lieten toe, dat gewapende Indonesiërs langs de straten trokken.

Eén der volgende dagen bezetten zij de openbare gebouwen. Ze namen auto's, vrachtauto's en autobussen in beslag en reden daarmee schreeuwend door de stad. Ze zweepten elkaar op tot een staat van krankzinnige opgewondenheid, maar nog steeds deden de Japanners niets. We voelden allemaal, dat er maar een kleinigheid noodig was, om een uitbarsting te veroorzaken en hoopten, dat de geallieerden tijdig zouden komen. Zelf konden we niets doen.

Toen kwam de nacht van den eersten October. Niemand weet, hoe of waar het begon. Ik kan alleen vertellen, wat ik zelf gezien en gehoord heb.

Ik bracht 's avonds een bezoek aan kennissen, die in een van de belangrijkste straten in het centrum wonen. Plotseling drong een troep gewapende jongens het huis binnen. Hun leider, een knaap van een jaar of zestien, sprak me heel beleefd aan en vertelde, dat we niet bang behoefden te zijn. In het huis tegenover ons zaten een paar Jappen, die ze moesten arresteeren. Er zou waarschijnlijk geschoten worden. Daarom kregen we den raad, dekking te gaan zoeken. Kort daarop hoorden we machinegeweren, daarna

gegil. Toen ik door de blinden loerde, zag ik, dat er een Japanner uit een boom voor het huis gevallen was en nu door inlanders werd toegetakeld.
Even later begon het schieten ergens anders. Ik heb me dien avond niet meer op straat gewaagd.
Den volgenden ochtend ontmoette ik op straat een zwaargewapende bende, waarvan de leider me verzekerde, dat nu alles rustig was, dat alle Japanners waren geïnterneerd en enkele gedood, maar dat niemand iets tegen de Europeanen had. In den tuin van het huis, dat beschoten was, zag ik de lijken van een paar Japanners liggen. Een daarvan was letterlijk in stukken gehakt. Verderop stond een auto en ernaast lagen de lijken van een Japansch officier en zijn vriendinnetje. Voor een hotel zag ik de lijken van minstens twintig Japanners.
Overal langs den weg stonden Indonesiërs, die zeer beleefd vergunning vroegen, om me op wapens te mogen fouilleeren.
Er werd me voor de tweede maal verteld, dat in den afgeloopen nacht alle Japanners in Soerabaja gevangen genomen of gedood waren. Groote voorraden munitie en wapenen waren in handen van de Indonesiërs gevallen.
Het was vervelend, elke honderd meter aangehouden en gefouilleerd te worden, maar de patrouilles waren steeds netjes tegen me.
Na een paar dagen kalmeerde de stad. De posten werden ingetrokken en er werd nog maar op enkele punten gepatrouilleerd.

De Pasar Toeri, nu verwoest en verlaten.

Zoo werd het interieur van een winkel toegetakeld; alles van waarde was gestolen.

Enkele dagen later luisterde ik naar de radio en hoorde toen van de befaamde oorlogsverklaring aan Holland, waarbij van alle middelen, zelfs vergif en slangen gebruik gemaakt zou worden . . . Toen begonnen de moeilijkheden. De lagere elementen begonnen de macht over de straat te krijgen en begonnen den voedselverkoop aan blanken te boycotten. Toch gingen nog vele inlanders, vooral Madoereezen, rustig met hun handel door. Maar gewapende bendes hielden alle Hollanders, die wat gekocht hadden aan en namen hun levensmiddelen af. We begrepen, dat een climax op komst was, maar nog hoopten we, dat de geallieerden op tijd zouden zijn.

Op 15 October in den namiddag begon het drama. Ik was thuis, toen er twee vrachtauto's met Indonesiërs in de straat stil hielden. Ze waren gewapend met geweren, revolvers, Japansche zwaarden, speren en kapmessen. Alle mannen en jongens boven 13 jaar werden bij elkaar gedreven. Ze kregen een paar minuten, om wat kleeren in te pakken en werden toen op de vrachtauto's geladen. De atmosfeer was zeer gespannen en de minste ongehoorzaamheid werd onmiddellijk met mishandeling gestraft. We kregen den order, naar den grond te kijken en wie opkeek, werd onmiddellijk met stokken en gummiknuppels geslagen. Eindelijk reden de auto's weg en brachten ons naar de Simpang-sociëteit, waar ik voor den oorlog menig gezellig uurtje had doorgebracht. Daar werden we in een rij opgesteld en gefouilleerd. Vrijwel alles werd ons afgenomen. Overal liepen jongens rond, die kennelijk naar een aanleiding zochten, om ons te mishandelen. De meesten waren tusschen de 14 en 20 jaar en er was geen enkele ouder dan 25 jaar bij. Blijkbaar waren we in de handen van een door de Japanners getrainde organisatie gevallen en ik besloot, heel voorzichtig te zijn.

Plotseling sprak een van de jongens een man aan, die naast me stond. Natuurlijk keek deze even op en voor deze ongehoorzaamheid werd hem onmiddellijk een slag met een zwaar stuk hout over den rug gegeven, zoodat het bloed er langs stroomde. De arme kerel schrok geweldig en riep ,,Au, verdomme'', waarop een paar anderen op hem toeliepen en hem toeriepen ,,Zoo, wou je vloeken.'' Even later was hij doodgeslagen. Zijn lijk werd in een goot geworpen. Een ander werd met een revolver op het hoofd geslagen en daarna met een Japansch zwaard afgemaakt. Een pastoor werd letterlijk in stukken gehakt en een jongen van 16 jaar, die zich even bewoog werden met een stuk ijzer de hersens ingeslagen.

Tegen den avond werden we weer op de vrachtauto's geladen. We reden door straten, vol met gewapende bendes, die met hun wapens zwaaiden en schreeuwden ,,Dood aan de Hollanders.'' Zonder te stoppen reden de auto's naar de gevangenis in de Werfstraat.

Voor de gevangenis is een plein en op dat plein was een groote menigte samengedrongen. Iedereen was

gewapend en velen hadden bamboestokken met in het vuur geharde punten. De auto dreef zoo ver mogelijk door de menigte heen, maar kon tenslotte niet verder en bleef op een 50 meter afstand van de poort staan. Toen brak de hel los. Met speerstooten werden we gedwongen, van de auto af te gaan en nu moesten we door een duizendkoppige menigte, die met speren en messen naar ons stak. Er waren 25 mannen op de auto, toen wij de sociëteit verlieten. Zes ervan bereikten ernstig gewond de poort. Twee van ons hadden diepe speerwonden, mijn voortanden waren me uitgeslagen, anderen hadden diepe wonden van hakmessen en zwaarden.

In de gevangenis werden we met 25 man opgesloten in een cel, die gebouwd was voor drie man. De gewonden kregen geen geneeskundige hulp en voedsel en water werd ons onthouden. Aanhoudend hoorden we buiten schreeuwen en voortdurend werden er nieuwe gewonde gevangenen binnengebracht. Zoo ging het door tot middernacht. Toen werd het langzamerhand stiller. We gingen op den vloer liggen en probeerden te slapen. Een paar gevangenen moesten in den waschbak liggen, die gelukkig droog was.

Den volgenden dag kregen we evenmin voedsel of water. We ontdekten, dat onze bewakers eveneens gevangenen waren, grootendeels tot levenslang veroordeelde moordenaars. De meeste gevangenen waren vrijgelaten, om voor ons plaats te maken. Den volgenden dag kregen we wat voedsel en een kopje water. De zieken werden naar een aparte zaal gebracht, waar zij door een dokter, die ook was opgepakt, werden behandeld.

Maar medicijnen of verbandmiddelen waren er nog steeds niet en in den loop van de volgende dagen stierven er ongeveer 30 Hollanders.

Drie trucks van het laatste vrouwentransport uit Soerabaja, dat door terroristen werd aangevallen. Vijftien trucks ontkwamen met weinig verliezen, de laatste tien werden in brand gestoken.

Toen we een dag of acht in de gevangenis zaten, vertelden onze bewakers ons, dat Britsch-Indische troepen de stad binnengerukt waren. We geloofden er niets van. Maar plotseling kregen we beter voedsel en voldoende water en een paar uur per dag werden we zelfs op den gang voor onze cel „gelucht".
Den volgenden dag, terwijl we gelucht werden, passeerden enkele gewapende Britsch-Indische soldaten door de gang. We waren onuitsprekelijk opgelucht en wachtten in spanning af. Maar er gebeurde niets dien dag, noch den dag daarna.
Op 28 October hadden onze bewakers juist ons voedsel binnengebracht, toen er buiten enkele schoten klonken, gevolgd door vuren van alle kanten. Wij hoorden geweren, tommy-guns en machinegeweren. Wij werden in onze cellen gejaagd en opgesloten. De kogels floten door de gangen en nu en dan leek het wel, of er ook binnen de gevangenismuren gevochten werd. Het vechten hield drie dagen aan. Toen werd het weer rustig. Voor het eerst kregen we toen weer voedsel en water en onze bewakers vertelden ons, dat er een wapenstilstand gesloten was. 's Nachts hoorden we zware vrachtauto's langs de gevangenis denderen en ons werd verteld, dat dit transporten vrouwen en kinderen waren, die door de Engelschen werden geëvacueerd. Dit ging zoo voort tot 9 November. Op dien datum zagen we een Engelsch vliegtuig overkomen, dat pamfletten uitwierp. We veronderstelden, dat een crisis op handen was en dit bleek juist te zijn. Want den volgenden morgen juist toen ons ontbijt (een handjevol gekookte mais) werd uitgedeeld, begon het schieten plotseling opnieuw. Vliegmachines scheerden laagvurende over ons heen. Vlak bij ons donderden kanonnen. Nog wisten we niet, wat er gebeurde. Even later zagen we met pieken gewapende bewakers door de gangen rennen en we verwachtten niet anders, of de algemeene moordpartij zou beginnen.

Terroristen worden in de Werfstraat-gevangenis binnengebracht, waar ze zelf eerst honderden Hollanders hebben opgesloten en mishandeld.

Maar even later kwamen ze weer terug. Ze hadden hun wapens neergegooid en zochten dekking achter houtstapels en tonnen. We vatten weer moed.
Plotseling zagen we boven op den buitenmuur van de gevangenis een Engelsch officier zitten, die ons toeriep, een cel open te breken en hem een paar gidsen te leveren. De gevangenis is namelijk een geweldig gebouwencomplex en de Engelschen wisten daar natuurlijk den weg niet in. Met een traliehek beukten we de deur uit haar voegen en kort daarop ratelden de schoten binnen de gevangenismuren. Onze bewakers, die ons zoo mishandeld en bestolen hadden, werden neergemaaid. We werden naar den achtermuur van de gevangenis gebracht, waarin een tank een groot gat geschoten had. Buiten verzamelden zich 3500 menschen, waarvan velen op dat moment nog met bloed bevlekte verbanden droegen. Overal om ons heen stonden Britsch-Indische troepen opgesteld. Er was geen Indonesiër te bekennen. Even later werden we op een lange rij vrachtauto's geladen en naar Tandjong Perak gereden, waar we aan boord van een schip den nacht doorbrachten.
Langzamerhand drong het tot ons door dat we bevrijd waren. We zagen er als beesten uit, hadden ons 25 dagen lang niet gewasschen, geschoren en gekamd. De Engelschen deden alles voor ons, wat mogelijk was. De koks werkten den heelen nacht door en 's ochtends kregen we koffie met melk en suiker en havermout, een ongelooflijke tractatie na ons diëet van de laatste weken.
Maar de vreugde over onze bevrijding was niet onverdeeld. Want wat was er van onze vrouwen en kinderen terechtgekomen? Ons werd verteld, dat er 6000 vrouwen en kinderen naar Singapore waren geevacueerd. We hoorden ook, dat het laatste transport door de Indonesiërs was aangevallen en dat het daarna onmogelijk was geweest, met den afvoer door te gaan. In een van de straten was het transport de weg versperd en toen een officier uitstapte, om de versperring op te ruimen, werd er opeens van alle kanten geschoten. Vijftien trucks ontkwamen met weinig verliezen, de laatste tien werden in brand gestoken. Wie er niet tijdig afsprong verbrandde levend. Wie er afkwam werd neergeschoten. Op een enkeling na, die zich in de omliggende huizen wist te verbergen werd iedereen afgemaakt. De Ghurka's, die het transport begeleidden, vochten als leeuwen, maar sneuvelden op twee of drie na, die de Britsche linies wisten te bereiken en hun ervaringen hebben verteld."
Ziedaar het trieste verhaal van iemand, wiens vrouw in de bezetting door de Japanners was doodgemarteld en wiens zoon ergens in het binnenland van Java door extremisten werd vermoord. Het is een verhaal uit vele, want er zijn totnutoe ettelijke duizenden weggevoerd, waarschijnlijk in de richting van Malang of Modjokerto.

Queue voor de voedsel-distributie in Soerabaja.

Het is een lange brief geworden, maar ik heb je vooruit gewaarschuwd. Er staat maar een fractie in van hetgeen er de laatste maanden in Soerabaja is gebeurd. Ik zal je binnenkort nog wel meer over Soerabaja schrijven, want daar ben ik nog niet over uitgepraat.
Hopelijk zijn mijn volgende brieven wat opgewekter. Ik ga onder andere naar Celebes en hoop je vandaar uit iets te kunnen vertellen over het werk, dat er door de Hollanders verzet wordt. Misschien is het wel een fout van me, bijna altijd te schrijven over de moeilijkheden, die we hier hebben en te weinig van den wederopbouw in de Buitengewesten. Het is een fout, die de meeste Hollanders in Indië maken. Want nu krijgt „het buitenland" den indruk, dat de heele Archipel op het overkoken staat, terwijl het in het geheele onmetelijke gebied van de Groote Oost over het algemeen volkomen rustig is. Maar wij Hollanders zijn nu eenmaal slechte publiciteits-agenten . . .

Tot kijk.
Je

Benny

Bandoeng, een belegerde stad

Bandoeng, begin December 1945

Beste kerel,

Eind November hebben burgers van Bandoeng een petitie de wereld ingestuurd die als volgt begon:

,,Wij ondergeteekenden, mannen en vrouwen van Bandoeng, wenden ons in onzen nood en namens alle vervolgden op Java, zonder onderscheid van ras, geloof of kleur, tot alle personen of instanties, die in staat en bereid zijn, ons te helpen . . .''
Ik zal er een paar interessante passages uit citeeren:
,,Gematigde Indonesiërs en Chineezen zijn het slachtoffer van een algemeene voedselboycot, die door terroristen tegen hen is georganiseerd. Dreigementen met vernieling van have en goed en zelfs met moord dwingen handelaars en winkeliers, hun winkels gesloten te houden. Dientengevolge beginnen de geïnterneerden, wier aantal dagelijks met geëvacueerde vrouwen en kinderen uit Midden-Java vermeerdert, alweer aan de gevolgen van ondervoeding te lijden. Velen vertoonen wederom teekenen van berri berri en pellagra. Op klaarlichten dag hebben inbraak en roof plaats en worden menschen aangevallen en voortdurend worden Europeanen, zoowel als Indonesiërs en Chineezen ontvoerd. Europeanen, die in de nog niet geëvacueerde buitenwijken van Bandoeng wonen, worden 's nachts vermoord, zoodat zij, die niet in het centrum van de stad of in een kamp wonen, zich afvragen, wanneer zij aan de beurt zijn . . .''
,,Wij weten, dat de geallieerde strijdkrachten, voorzoover hun instructies dat toelaten, alles doen, om het goedwillende deel van de geheele bevolking tegen roof en terreur te beschermen. Wij zijn met dankbaarheid en bewondering vervuld voor de moedige wijze, waarop kleine onderdeelen trachten hun hachelijke taak te vervullen, zulks ten koste van zware verliezen en barbaarsche martelingen in geval van gevangenname. Maar bovengenoemde feiten, herhaaldelijk bevestigd door alle officieele rapporten van plaatselijke Britsche autoriteiten, bewijzen maar al te duidelijk, dat de geboden militaire hulp niet alleen onvoldoende maar ook ten eenenmale niet opgewassen is tegen de speciale manier van oorlogvoering, welke door de door Japanners geholpen Indonesische extremisten op Java wordt toegepast.''

En verder „Tenzij er drastisch gehandeld wordt, blijft er niets voor ons over, dan ons op het ergste voor te bereiden."
Er is aan de passages van de petitie weinig toe te voegen. Het heeft trouwens niet veel zin, in details op te sommen, wat de Bandoengers meemaken. Ze houden zich, in weerwil van alles, wat ze verdragen moeten, geweldig, zijn blij, dat ze het leven tenminste nog hebben en maken, wat ervan te maken is. Je moet even groote bewondering hebben voor het handjevol soldaten, dat de levens van tienduizenden Europeanen moet beschermen en sedert zijn aankomst in Bandoeng alleen door middel van een stoutmoedig bluf-spelletje den toestand min of meer onder contrôle heeft kunnen houden. Er rijden dagelijks trucks met Ghurka's door de stad, die den indruk geven, dat heel Bandoeng één garnizoensplaats is, maar het zijn steeds dezelfde trucks.
Het is toch wel een rare wereld, waarin het leven van blanke vrouwen, kinderen en mannen beschermd moet worden door een paar duizend Mongolen, die met moederlijke zorg hun gevaarlijke kromme messen zitten te slijpen. Voor ons welzijn, tegen menschen met dezelfde huidskleur als zij. Maar de Ghurka's denken niet zoover. Als ze een beetje vechten kunnen, vinden ze het allang goed. Ze hebben een kinderlijke mentaliteit. Ik weet niet, of het waar is, maar er is me onlangs het volgende verteld: Er was in Bandoeng een Ghurka gesneuveld. Zijn kameraden droegen hem op een plank grafwaarts, maar plotseling begon hij zich te bewegen. Een van de dragers trok zijn mes en maakte aanstalten, om den halfdoode te onthoofden, wat natuurlijk door den begeleidenden officier werd belet. Waarop die Ghurka zeer verbaasd uitriep: „Maar Sir, we kunnen dien man toch niet levend begraven . . ."
Zoo zie je, zelfs hier wordt weleens gelachen; maar de humor, waaraan je jezelf tegoed kunt doen, is rauw en bitter. Hoe kan het ook anders. Hier, in Bandoeng, helpen . . . de Japanners mee, ons te beschermen en een paar kilometer buiten de stad trainen ze Indonesische jongens. Sommige Hollanders zien hun vroegere huisjongens in een slee van een auto rondrijden. En dezelfde huisjongen, die vroeger plechtig en onderdanig het eten opdiende, verbiedt nu anderen, versche groenten aan z'n baas te verkoopen. Genoeg over Bandoeng ditmaal. Je weet nu zoo'n beetje, hoe het hier is. In Holland is het ook niet alles, maar bij Bandoeng vergeleken, leven jullie in een hemel; dat ben je zeker wel met me eens.

Je

Ben

Actie in Sidoardjo

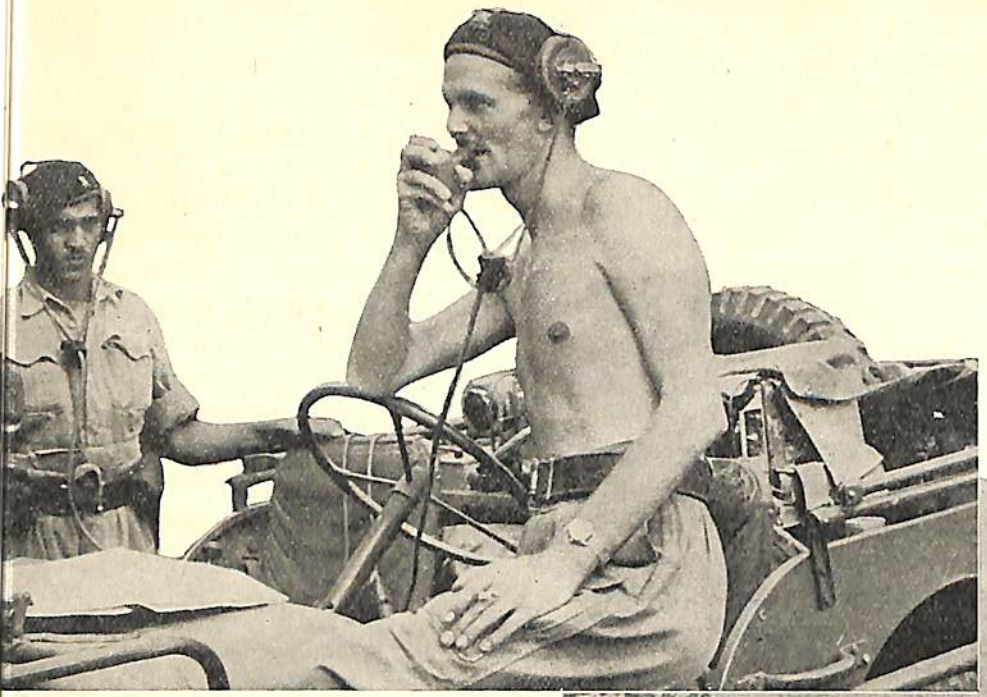

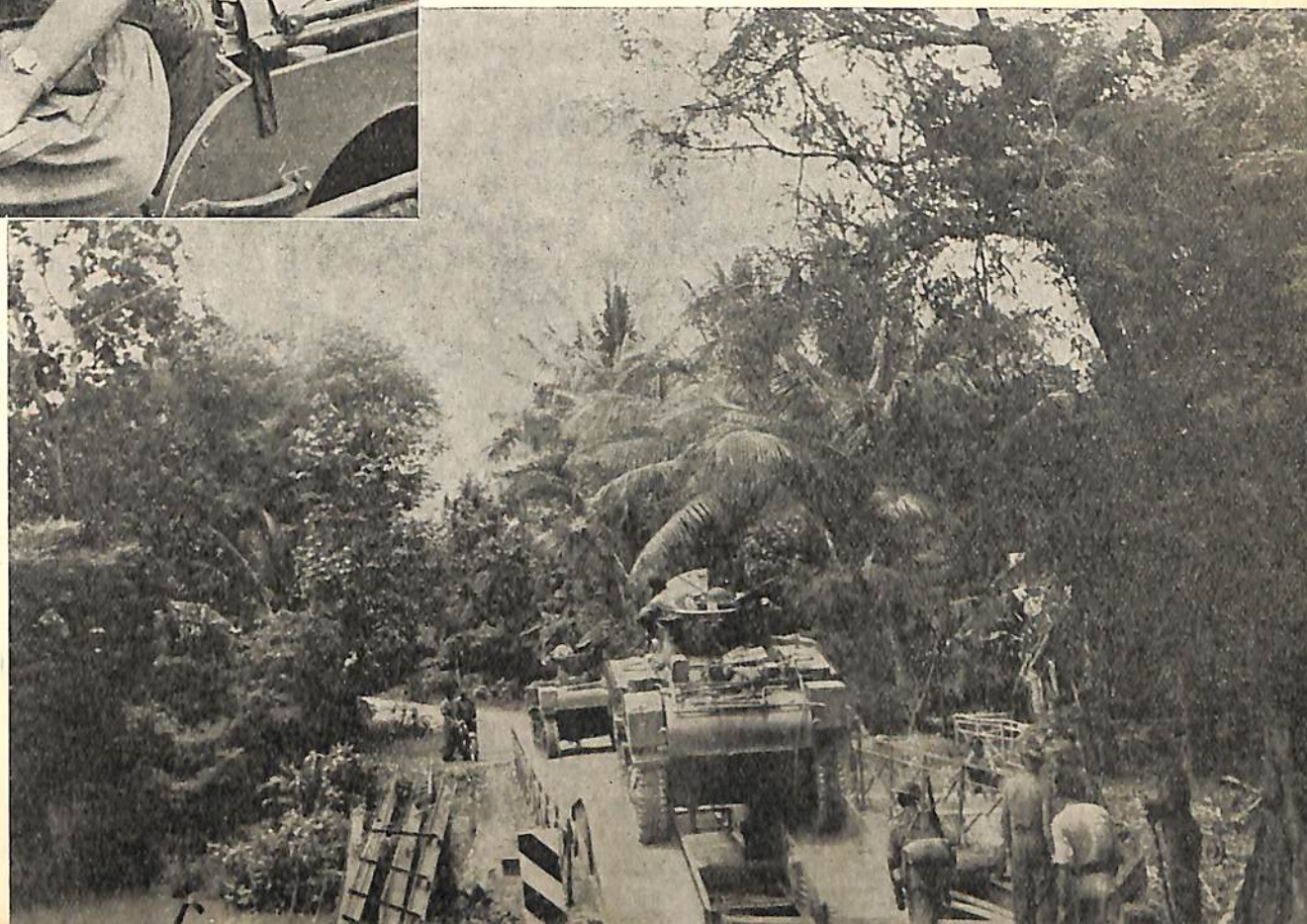

Britsch officier geeft berichten door aan de achterhoede.

Over een pas-geslagen noodbrug gaan de tanks weer verder.

Een schuilplaats van extremisten wordt onder vuur genomen.

Soerabaja, 21 December 1945

Beste Hugo,

Even een niet al te lang epistel uit het smoorheete Soerabaja, voor ik naar Batavia terugga.
Gisteren zijn we met een Britsche colonne naar Krian geweest: op zoek naar een deel van de vrouwen en kinderen, die eind November uit Soerabaja zijn weggevoerd. Zooals ik je de vorige maal al schreef, zijn er bij de gevechten, eind November, groote groepen vrouwen en kinderen uit Soerabaja ,,verdwenen''. Niemand weet, waar ze op het oogenblik zijn, maar algemeen wordt hier vermoed, dat ze in Zuidelijke richting op transport zijn gesteld en daarna over verschillende plaatsen verdeeld. Vrouwen en kinderen, die bij den langzamen opmarsch werden gevonden, hebben verteld, dat ruim 2500 vrouwen en kinderen, die in het oude Japansche kamp in Darmo waren ondergebracht, als gijzelaars naar het binnenland zijn gevoerd. In den nacht van 26 op 27 November zijn ze hun marsch begonnen. Zonder bagage en met onbekende bestemming. Sommigen zeggen Modjokerto. Volgens latere inlichtingen zou een groote groep vrouwen en kinderen in Krian zijn gebleven, terwijl andere groepen weer verder zijn getrokken. Zoo vertrok er dan gisteren een colonne met bestemming Krian. De tocht is niet zonder vechten verloopen. Zuidelijk van Waroe hadden terugtrekkende Indonesiërs de brug opgeblazen en het kostte den Britsch-Indischen soldaten anderhalf uur, om een noodbrug te slaan. Bij de kampong Gedoengan werden we uit kamponghuizen en boschjes beschoten. De tanks kwamen in actie en binnen een kwartier was de kampong gezuiverd. Er was niemand meer te zien, behalve een paar inlanders, die er onschuldig uitzagen. Maar misschien zijn zij het wel geweest, die ons een kwartier tevoren hadden beschoten . . .
Later kregen we van Engelsche vliegtuigen bericht, dat bij Sidoardjo over de kali Peetjang een tweede brug was opgeblazen en dat het daar weleens heet zou kunnen toegaan. Inderdaad is dat uitgekomen. In de brug zat een gat van behoorlijke afmetingen, maar na drie uur zwoegen lag er weer een nieuwe brug, die van Sidoardjo uit herhaaldelijk met mortiervuur werd aangevallen. De Madras-troepen, die erop uit werden gestuurd, om de zaak in Sidoardjo te verkennen, kwamen terug met de mededeeling, dat ze van het centrum der stad uit met machinegeweren beschoten waren. Er werden drie compagnieën heen

Een kampong wordt doorzocht.

Uit een boschrand is geschoten.
Britsch-Indiërs gaan tot den aanval over.

gestuurd en tegen den nacht was Sidoardjo bezet. Alles was gevlucht en had huisraad en vee achtergelaten.
Vannacht werd ons kamp weer met mortieren aangevallen, maar veel schade was er gelukkig niet. En vanochtend zijn we weer verder gegaan, op zoek naar de gekidnapten uit Soerabaja. Overal wegversperringen en landmijnen maar geen tegenstand, tot voorbij de dessa Ngaglik de tanks beschoten werden. Binnen een half uur was ook dit achter den rug. We vonden wat machinegeweren en munitie en de lijken van een paar jongens, die in Japansche uniformen waren gekleed.
Toen trokken we Krian binnen . . . maar we vonden niets. Alleen de Chineezen waren achtergebleven,

Gevangen extremisten, in volledige Japansche uniformen, worden verhoord.

De huizen van Krian worden doorzocht, maar de kinderen en vrouwen zijn er niet meer.

onder: De eenige geredde familie in Krian.

de rest van de bevolking was gevlucht. Alles hebben we doorzocht, de officieele gebouwen hebben we grondig doorgesnuffeld. In één daarvan vonden we een Indo-Europeesche familie van negen personen. Ze waren de eenigen, die we mee terug konden nemen, en ze waren doodgelukkig. De colonne verloor één doode en had negen lichtgewonden. De extremisten moeten naar schatting een honderd dooden hebben gehad. Het zullen aan geen van beide kanten de laatste dooden en gewonden zijn, want nog steeds is er een „Soerabaja-front". In Soerabaja zijn er ettelijke duizenden Indonesiërs gesneuveld en de verliezen van de Britten en Britsch-Indiërs beginnen al dicht bij die in Birma te komen. Als je dan in Batavia terugkomt, en al die Jappenkrijgsgevangenen akelig onderdanig ziet groeten, dan krijg je zin, om erop te slaan. Want zij zijn in hoofdzaak de schuld van alles, van de kidnappingen, de blanke en de gekleurde dooden. Morgen zit ik weer in Batavia. Ik hoop je spoedig een en ander over m'n omzwervingen in de Groote Oost te kunnen schrijven.

Ben

Hr. Ms. „Abraham Crijnssen" houdt een Chineesche prauw aan.

Leger en Vloot

Batavia, midden Februari 1946

Beste Hugo,

Weet je, wat de Engelschen in den oorlog met „the forgotten army" bedoelden? Dat was het leger in Birma, dat temidden van stinkende moerassen, half kapot van vermoeiende dagmarschen en tropische ziekten de Jappen tegenhield. Toen in Engeland iedereen, zooals te begrijpen was, Montgomery bejubelde en de meisjes in bevrijd Brussel „Monty-baretten" droegen, stonden op de achterpagina's van de Britsche bladen, met een nietszeggend landkaartje de berichten over de jongens in Birma. Af en toe krijg je den indruk, dat wij in Indië en jullie in Holland aardig op weg zijn ook hier een „forgotten army" te kweeken. Jullie in Holland en wij in Indië hebben immers zooveel dingen aan ons hoofd. We denken teveel aan Batavia, van Mook, Sjahrir, maar Indië is niet Batavia alleen. Sommige menschen vergeten, dat niet in de clubs en cantines van het politieke brandpunt Batavia, maar ver daarbuiten, op plaatsen, waarvan de aardrijkskundeleeraar ons nooit heeft verteld, de ruggegraat van een nieuw leger wordt gevormd.
Maar laat ik je vertellen, wat ik den laatsten tijd alzoo meegemaakt heb. Ik ben er een paar weken met de „Abraham Crijnssen", een kleinen Nederlandschen mijnenveger, opuit geweest. „Ga eens met de Crijnssen mee," werd me verteld. Met Dobbenga van de „Crijnssen" kun je misschien wel wat beleven. „Dynamite Dobby" noemen ze hem. Z'n schip is maar een vierhonderd ton groot en als de Oceaan wat speelsch

STICHTING INDISCHE DOCUMENTEN

is, dartelt het als een veulen in de wei. Maar Dobbenga heeft op z'n patrouilletochten al meer keeren het rood-wit-blauw geplant, dan wie ook van de Nederlandsche marine in Indië. Met een acht-mijls gangetje zijn we naar den Riouw-archipel gevaren. We hebben langs diepgroene eilanden gekruist en met den verrekijker het rood-wit in vredige kampongs zien wapperen. Onder leiding van een reus van een marine-officier zijn we hier en daar aan land gegaan, hebben cigaretten en rijst uitgedeeld en de driekleur aan een primitieven bamboestok omhoog zien gaan. En we hebben geluisterd naar de verhalen, die de bazen van de kampongs ons vertelden. Ze waren gekleed in resten van oude Indische legeruniforms en droegen Japansche distinctieven. Alles was zoo vredig als een paradijs. Visschersprauwen, die loom voor de kust dreven, en halfnaakte kindertjes, die voor de huizen speelden. Het was een plaatje. Maar op de muren stonden in roode letters getrouwe copieën geklad van de slogans, die je tot voor kort op de trams en de gebouwen van Batavia kon lezen. Hoe is het mogelijk, zul je zeggen, zoover van de bewoonde wereld. Je moet maar eens een maandje op patrouille gaan, dan weet je dat het best mogelijk is. Stap maar eens aan boord van een van de vele prauwen, die tusschen de eilanden heen en weer varen. Misschien vind je wel een zak met propagandamateriaal, ergens in Java of Sumatra zorgvuldig uitgezocht, misschien vind je wel een buidel Jappengeld en wat geweren of self-made handgranaten. Ga dan eens ergens aan land. Dan begrijp je, dat overal, waar Javaansche of Sumatraansche propagandisten aan wal stappen, de leugen en de ophitsing tegelijk aanspoelen, de haat en de terreur als vuil schuim op het strand achterblijven. Daartegen moet in zoo'n uithoek een soldaat vechten. Het is moeilijker, dan een rampokkend boefje bij zijn kraag pakken of op patrouille gaan. Daarom, je moet ook eens aan de knapen denken, die ver buiten het belangrijke Batavia, op den een of anderen buitenpost hun plicht doen. Een paar maanden geleden zaten de meesten nog in gore kampen en nu wonen ze in de afzondering in zelfgemaakte primitieve barakken. Post krijgen ze veel te laat, ze spellen kranten van weken oud, hebben geen bioscopen en geen meisjes, om mee uit te nemen. Ze gaan op patrouille, de rimboe in en als ze tegen het vallen van den avond terugkomen, staan ze onbeweeglijk voor de dalende vlag.
Ergens op het eiland Koendoer ben ik met een paar man van de Crijnssen aan land gegaan. We vonden er een klein detachement Nederlandsche soldaten, meest Limburgers. Ze vielen ons aan met vragen over hun geboorteplaats, want ze wisten nog niets van de ruïnes, die de Mof in Holland heeft achtergelaten. Het klonk vreemd, daar dat zangerige Limburgsch te hooren, maar het deed ons ongelooflijk goed. Dacht je dat die kerels kankerden? Geen sprake van. Den verjaardag van Prinses Beatrix hadden ze gevierd met slechte Chineesche limonade en een zelf-gemaakte Limburgsche vla. Daar is natuurlijk nog

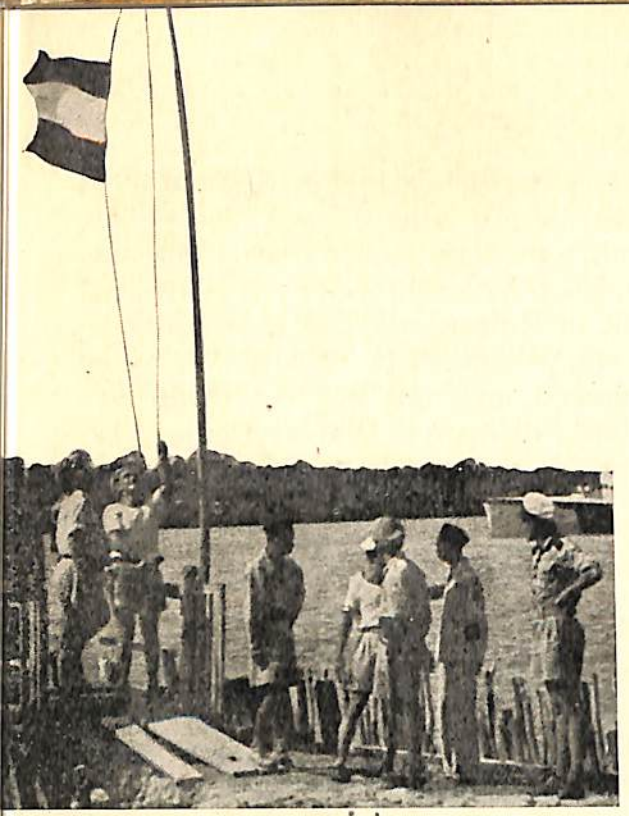

wekenlang over nagepraat. ,,Vertel die jongens eens iets over Holland, Duitschland, Engeland, Europa," had een officier me gevraagd. Ik heb er een paar uur in een gammele hut zitten praten. Ik heb hun dingen verteld, die jullie in Holland allang weer vergeten zijn. Maar voor hen was het allemaal gloednieuw. Ergens bij Galang, waar Japansche krijgsgevangenen zijn ondergebracht, ben ik overgestapt op een Chineesche jonk, die naar Singapore onderweg was. Samen met twee collega's. ,,We moeten terug, naar Batavia," zeiden we tegen Dobbenga. ,,Dat kan," zei'ie, ,,maar niet met de Crijnssen, want ik blijf nog een poosje. Ik zal een jonk aanhouden. Dan kunnen jullie naar Singapore en vandaar per vliegtuig naar Batavia." Hij grinnikte en iedereen aan boord grinnikte mee. ,,Dat zal jullie niet meevallen, in zoo'n stijgerend kreng op al dat water." Toen we de Crijnssen zagen verdwijnen, lag de eerste al half-bewusteloos over den boeg van het Chineesche schuitje. En die Chineezen maar grijnzen. Tegen den avond begon het tot overmaat van ramp slecht weer te worden. De kapitein gebaarde, dat we ergens aan land moesten gaan. ,,Stel je voor," dachten we, ,,dat ze ons in een rood-witte kampong brengen." Toen we op een eilandje langs een wrak steigertje omhoog klommen, keken de menschen ons allesbehalve vriendelijk aan. Maar toen kwam er een inlander naar ons toe. Hij maakte halt en front, salueerde en zei ,,Ik Hollandsch sprrreken . . ." Hij bracht ons naar een huis, dat omringd was door bamboepalen en waar zes Javaansche soldaten van het Indische leger zaten. Zes loyale soldaten, vijf oude geweren, een Japansch pistool en 200 patronen, tegenover een kampongbevolking van ettelijke duizenden

boven: Een landingsdivisie heeft een kampong geïnspecteerd. Voor het eerst na bijna vier jaar wordt de Nederlandsche vlag geheschen.

links: Het ruim van een door de ,,Abraham Crijnssen" aangehouden prauw wordt nauwkeurig onderzocht.

rechts: De commandant van de ,,Abraham Crijnssen" ondervraagt kampong-bewoners. Ze zijn gekleed in resten van Ned. Indische en Japansche uniformen.

en op schotsafstand van het onrustige Sumatra. Vier van de zes hielden de wacht achter de ramen van het gebarrikadeerde huis. En als er geritsel was, hield iedereen z'n adem in. Dat waren zes van die vergeten mannen. Ze vechten tegen de eenzaamheid, tegen de onderwereld van Singapore, die aan bandieten wapens levert in ruil voor eigendommen van Nederlandsche plantages. Ze doen het voor ons in Batavia, die nog altijd twee clubs en twee bioscopen hebben en voor jullie in Holland, die nog zoo schandalig weinig van Indië weten. Wij Hollanders zijn rare menschen. We zijn gek op het buitenland. We weten precies, wat meneer Jansen in Amerika over de atoombom heeft gezegd, maar nog niet een tiende van hetgeen er na de ,,bevrijding'' in Indië is gebeurd. Neem bijvoorbeeld de marine. Wat weet onze ,,zeevarende natie'' er van af . . .? Nederlandsche marinevliegers waren de eersten, die honderden tonnen voedsel boven krijgsgevangenenkampen uitwierpen. Nederlandsche onderzeebooten lieten torpedo's en een deel van de bemanningen achter, om medicijnen naar Indië te brengen. De ,,Tromp'' bracht opluchting in honderden gezinnen over de heele wereld door de namen uit te zenden van krijgsgevangenen en ge-

Filmvoorstelling tijdens de vaart a.b.v. Hr. Ms. ,,Van Kinsbergen''. Op de voorste rij (met donker jasje) de commandant, Kapitein-Luitenant ter Zee F. J. W. Nuboer. (Op het doek:) Hollandsche jongens dansen met inlandsche meisjes op één van de Riouw-eilanden, op een feest bij de aankomst van de ,,Crijnssen''.

interneerden, die de Japansche bezetting hadden overleefd. De „Tromp" werd in den oorlog vijf maal door radio-Tokio tot zinken gebracht, maar was toch het eerste Nederlandsche oorlogsschip, dat na de capitulatie van Japan de Indische wateren binnenvoer. Nederlandsche marinevliegtuigen wierpen voedsel

boven kampen in Makassar, Ambarawa en Bandoeng uit, brachten de gezondste ex-krijgsgevangenen naar Australië. De „Piet Hein", de „Kortenaer" en de „Van Kinsbergen" patrouilleerden, de „Van Heemskerck" evacueerde Amboneesche families van Java. Er is nog zooveel meer gedaan, waarvan we niets weten.

Nu ik het toch over de marine heb, ik had je de vorige keer beloofd, je te vertellen, hoe ik mijn Oudejaarsavond heb doorgebracht. Niet in Batavia, gelukkig maar. In mijn hotel schoot iedereen, die een revolver had, het uit pure vreugde over het eind van het merkwaardige jaar '45, heelemaal leeg. De wacht voor het hotel tegenover ons liet zich ook niet onbetuigd en schoot splinters van onze balconnetjes. Ik zat lekker op de „Tromp", die kort voor Oudejaar uit Tandjong Priok was vertrokken. Opdracht: scheepvaart controleeren tusschen Java en Borneo. We hebben wat rondgevaren, aardige vondsten gedaan en toen kwam Oudejaarsavond. Vlak bij ons lag de „Janssens", die, toen hij ons ontdekte, had geseind „What ship", waarop de commandant van de „Tromp" laconiek had laten terugseinen „Guess". Toen het donker was, zagen we alleen nog maar dozijnen verlichte vierkanten en cirkels, die symmetrisch uit een diepzwart leken weggezaagd. Ons feest begon met een film. Waar kort tevoren nog een hooge

Aan boord van Hr. Ms. „Van Kinsbergen" tijdens den tocht naar Indië in November 1945:
Officieren worden door Kapt. Ltz. F. J. W. Nuboer beëedigd. (Officier K. Bottema).
Landingsdivisies, uit de bemanning gevormd, worden geoefend in het gebruik van moderne wapenen.

arrestant zat neergehurkt, stond nu een filmdoek en over een rij of tien naakte bruine ruggen zag je Claudette Colbert en Fred MacMurray in een minutenlange omhelzing. Er was een entourage van vaag-omlijnde bergen, sterren op zwart fluweel en een lichtende zee. We kregen oliebollen. De commandant liet sigaren onder de officieren rondgaan en de manschappen lurkten aan hun fleschje bier of zongen bij het verwisselen van de filmrollen met de Hawaian-band van de „Tromp" mee. Het varieerde van iets sentimenteels, waarbij alle bruine ruggen meedeinden, tot het populairste en pikantste soldatenlied van Wereldoorlog II. Je weet wel, het beroemde lied, dat vlak na de bevrijding van Brussel staande door

de klanten van een stamineetje werd aangehoord, omdat ze dachten, dat het een of ander volkslied was . . . Het eind van de film hebben we niet kunnen meemaken. Juist hadden Claudette en Fred elkaar een zoen gegeven. De Jantjes maakten er een klapzoen van, een kleine explosie, waarvan het geluid ver weg in de golven van de Barito verdween. Toen begon het te regenen. Tropisch . . . Fred en Claudette werden van het doek gespoeld. ,,Geen centje pijn, ze krijgen mekaar toch wel . . ."
In het matrozenverblijf werd een Christuslegende voorgelezen. Het was er benauwd en warm. Bier, sigarettenrook en de zware lucht van dertienhonderd oliebollen-met-suiker. Maar het was ongelooflijk gezellig, onvergetelijk. Twaalf uur, salvo's van de 7.5 centimeter-kanonnen, lichtkogels, die als kometen door de lucht zwierden en vuurpijlen, die sissend in zee doken. Het vreugdevuur van de ,,Janssens" verdronk in dat lawaai. In de loungeroom hebben we champagne gedronken en wat afwezig een liedje gezongen, dat een van ons aan de piano ontworstelde. We hebben een paar maal ruimte gemaakt voor een optocht, die met een Turksche trom voorop naar binnen rumoerde en bij de Bolsflesch even halt hield. We hebben een Ambonnees aangehoord, die trouw zwoer aan de koningin en het schip en tegen den commandant zei: ,,Commandant, als U ons straffen moet, doet U het dan, zooals een vader zijn zoon straft . . ." En we hebben een driewerf hoera op Ambon uitgebracht. Toen het jaar een paar uur oud was, zijn we te kooi gegaan; de oorlogsvrijwilliger uit Brabant, die een jaar geleden nog fietsen repareerde in een Brabantsch achterafdorpje; de matroos uit Gouda, die eind '44 nog in een Duitsch krijgsgevangenenkamp zat en een zieke vrouw heeft; de officier, die aan het Japansche kamp dacht, waar hij zijn vorigen Oudejaarsavond doorbracht en de ouwe zeerot, die zijn zevende verlovingsjaar inging en nu eindelijk wel eens naar Holland wilde. Kort na Nieuwjaar ging de ,,Tromp" weer naar Batavia terug. Voor mij was het een evenement, voor de bemanning waarschijnlijk alleen maar een slecht-getimed routinewerkje. Want menigeen had in Batavia een Oudejaarsavondafspraak moeten afzeggen. Zij zijn die korte patrouille allang weer vergeten. Zooiets is niets bizonders als je den heelen oorlog op de ,,Tromp" gevaren hebt. Straat Bali, Port Blair, Sabang, Balikpapan, het zijn maar een paar van de acties, waarover je op de koperen plaat aan boord van den ,,Tromp" kunt lezen.
Beste kerel, ik houd er nu mee op. Er zou nog zooveel geschreven kunnen worden over de karweitjes, die de marine en het leger hier hebben opgeknapt. Het zou misschien minder actueel zijn dan de verhaaltjes over Neurenberg, de zuivering en de bonnenlijsten. Maar als we alleen daarvoor belangstelling zouden hebben, zou het treurig met ons gesteld zijn. Holland's glorie blijft. Neurenberg, de bonnen en de zuivering zijn uitloopers van een ellendig verleden. Ben je 't met me eens?

Ben

Eerst Bali zien en dan...

Bali-hotel, Denpassar, 9 Maart 1946

Beste Hugo,

„Eerst Napels zien en dan sterven", heeft iemand eens gezegd. Wie dat geweest is, weet ik niet. Maar als hij Bali had gekend, had hij vermoedelijk uitgeroepen „Eerst Bali zien en dan pas leven . . .". Lang leven in een wereld, waar ze een hanengevecht veel belangrijker vinden, dan de vredesconferentie, een wereld van sierlijk geornamenteerde tempelpoortjes en droomende kampongs. Waar voor Amerikaansche ijskasten, Engelsche schoenen en Zwitsersche horloges eigenlijk geen plaats is. Ook niet voor toeristen, die het zaakje in een dag of wat wel bekeken hebben. Die banjeren maar wat in de „mooie kamer" van Moeder Natuur heen en weer, bekijken hier een schilderijtje, doen daar een pronkkastje open en slaan dan de deur met een harden klap achter zich dicht. Maar de Balineezen varen er wel bij . . .

„Souvenir, Sir, velly cheap, Sir," zegt het meisje in het Bali-hotel. Na vier jaar bezetting weet ze nog precies, hoe ze de blanke wilden moet aanpakken.

Het is uit met het Japansche heerenleven op Bali. Verleden week Zaterdag, om acht uur 's ochtends zijn we er met 2000 Nederlandsche soldaten, exkrijgsgevangenen uit Birma, aan land gegaan. Er werd geen schot gelost, het was een uniek gezicht. Als je niet beter had geweten, zou je gedacht hebben, dat er een massa-scene voor een romantische tropenfilm werd opgenomen. Je weet wel, à la Cecil B. de Mille. Bij Sanoer, aan de Zuidkust van Bali, hadden de Japanners onder leiding van een Engelsch officier een nette landingsplaats gemaakt. Toen we aan land kwamen, stonden onze

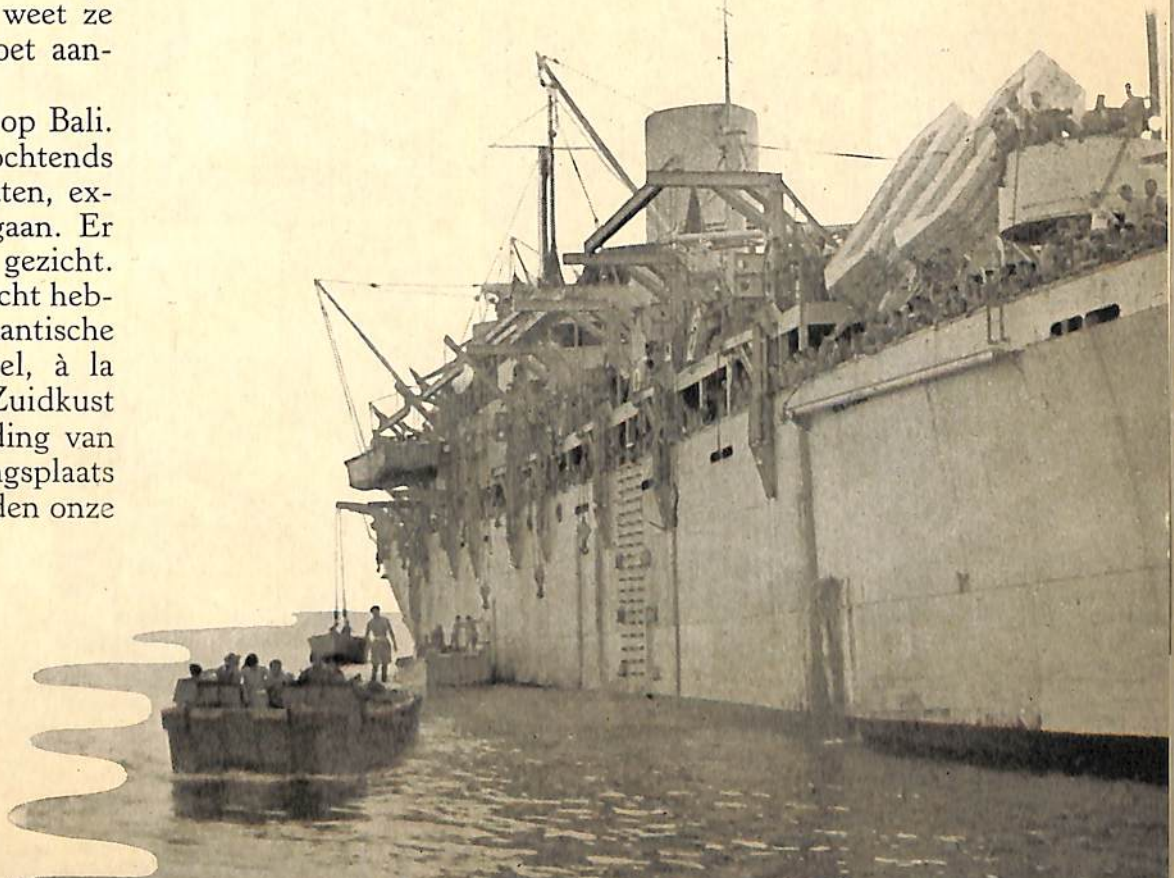

Na vier jaar Japansche bezetting . . . . Nederlandsche troepen maken zich gereed om op Bali aan land te gaan.

Landingsschepen op weg naar de kust bij Sanoer op Zuid-Bali.

De eerste troepen zetten voet aan land zonder dat een schot is gelost.

gele broeders ons buigend en sissend op te wachten. In een lange sliert reden de trucks naar Denpassar, langs de prachtigste rijstvelden, die je ooit hebt gezien. Van de bevolking merkte je niet veel. Hier en daar kocht een soldaat een tros bananen of een paar djoeroeks. Maar over het algemeen keken de Balineezen de kat uit den boom. 's Middags werd voor het Bali-hotel, het hoofdkwartier van den commandant, den overste Termeulen, de Hollandsche vlag geheschen. 's Avonds dronken we uit groote glazen een roode vloeistof, die de Japanners in het hotel hadden achtergelaten.
Ik zal je niet precies vertellen, wat ik in die week, die sindsdien verloopen is, allemaal gedaan heb. Ik ben kris-kras het eiland over geweest, heb met de menschen gepraat, gefotografeerd, heb hanengevechten en Balineesche dansen gezien. En zooals iedereen, die voor het eerst op Bali komt, heb ik sarongs, borstdoeken en houtsnijwerk gekocht. De prijzen zijn in een week zoowat vertienvoudigd. Toen we hier kwamen, wisten de arme drommels nog niet, dat een Balineesche kop van 20 Japansche guldens in Batavia het honderdvoudige waard is. Ik ken een Amerikaan, die prompt een winkel leegkocht en er een Batavia'schen Chinees mee volgestopt heeft. Nu weten de Balineesjes, dat Batavia in het Jappengeld stikt en gaan ze meer vragen. Geef hun ongelijk.

Maar laat ik met mijn verslag beginnen. Hoe zijn de Balineezen door de Japanners behandeld? Zooals overal elders, beroerd. Duizenden mannen hebben als dwangarbeider wegen moeten aanleggen en een groot deel is gestorven. Maar honger hebben ze op Bali gelukkig in het algemeen niet gehad. Alleen hebben ze wat meer zoete aardappelen dan vroeger

De Nederlandsche driekleur en de Union Jack wapperen weer vrij.

moeten eten. Want de Japanners hebben kans gezien, den heelen rijstvoorraad op te soupeeren, zoodat op het oogenblik de rijst gerantsoeneerd is. Aan vee hebben ze op Bali geen gebrek. Overal, waar je komt, krioelt het van de varkens en biggen, want den laatsten tijd hebben de Japanners weinig kunnen exporteeren. Dat was te gevaarlijk met al die onderzeebooten in de buurt.
Het voedsel is geen probleem, wel kleeding en geneesmiddelen. Er zit geen goud meer in de sarongs, ze zijn versleten. De Japanners hebben geprobeerd, zelf een katoencultuurtje op te zetten, maar daarvoor is het klimaat van Bali te nat. De kwaliteit is slecht. In de kampongs zetten ze weefinrichtingen op touw, waar ze de Balineezen voor een fooi lieten werken. Die konden later hun eigen product tegen schreeuwend hoogen prijs terugkoopen . . .
De gezondheidstoestand is natuurlijk stukken achteruit gegaan. We hadden hier voor den oorlog een uitstekend georganiseerde medische verzorging, die de Jappen behoorlijk in het honderd hebben laten loopen. Er is op het oogenblik nog geen overzicht te krijgen. Je weet, dat malaria en geslachtsziekten de doodsvijanden van Bali zijn. Voor den oorlog leed een tiende van de bevolking aan een geslachtsziekte. Wat gaven de Japanners erom? Door gebrek aan medicijnen zijn de cijfers natuurlijk sterk in de hoogte gegaan.
Een paar dagen geleden ben ik van Denpassar uit een tochtje gaan maken. Ik ben toen in Siot terecht gekomen, een aardig plaatsje Noord-Oostelijk van Denpassar. Geen enkele Amerikaansche toerist zou het er op het oogenblik aangenaam vinden. Ik vond er een leprozen-kolonie, waar ruim 90 mannen, vrouwen en kinderen een allerellendigst leven leidden. Ik was de eerste blanke, dien ze zagen, na den val van Indië. De Japanners hadden geen belangstelling voor Siot en de hulp van de Balineezen was ook niet voldoende. „De Hollanders gaven ons drie maal zooveel als de Jappen," vertelde een van die stakkers. Vier maanden geleden kwam er een dokter, die een paar dagen later verdween en sindsdien niet is komen opdagen. Ze hebben in drie jaar geen medicijnen gehad en de laatste twintig dagen was er geen voedsel aangekomen. Je moet je eens indenken, dat in dit kamp menschen trouwen en kinderen krijgen. En toch is het gebeurd. Sommige babies zijn zelfs blijven leven. De Jappen hebben, zooals ik je

Somber en zwijgend wachten de Japansche commandant van Bali, kolonel K. Tsunioka en kapitein S. Okuyama de komst der Hollanders af. Hun rijk is uit.

zei, Siot links laten liggen. Misschien komt het ook, omdat ze voor besmettelijke ziekten een verschrikkelijke angst hebben. Gelukkig zijn nu de eerste veldhospitalen aangekomen. Twee dagen na de landing kwamen er al 27 Roode-Kruismeisjes aan. Direct is begonnen met het uitladen van de medicijnen. Er blijkt heel wat gestolen te zijn, voor het schip uit Bangkok vertrok. Dat wordt daar op het oogenblik op de zwarte markt verkocht.
Hoe staan de Balineezen zelf tegenover onzen terugkomst? In het algemeen behandelen ze ons heel vriendelijk. Hier en daar zijn er wat ophitsers bezig,

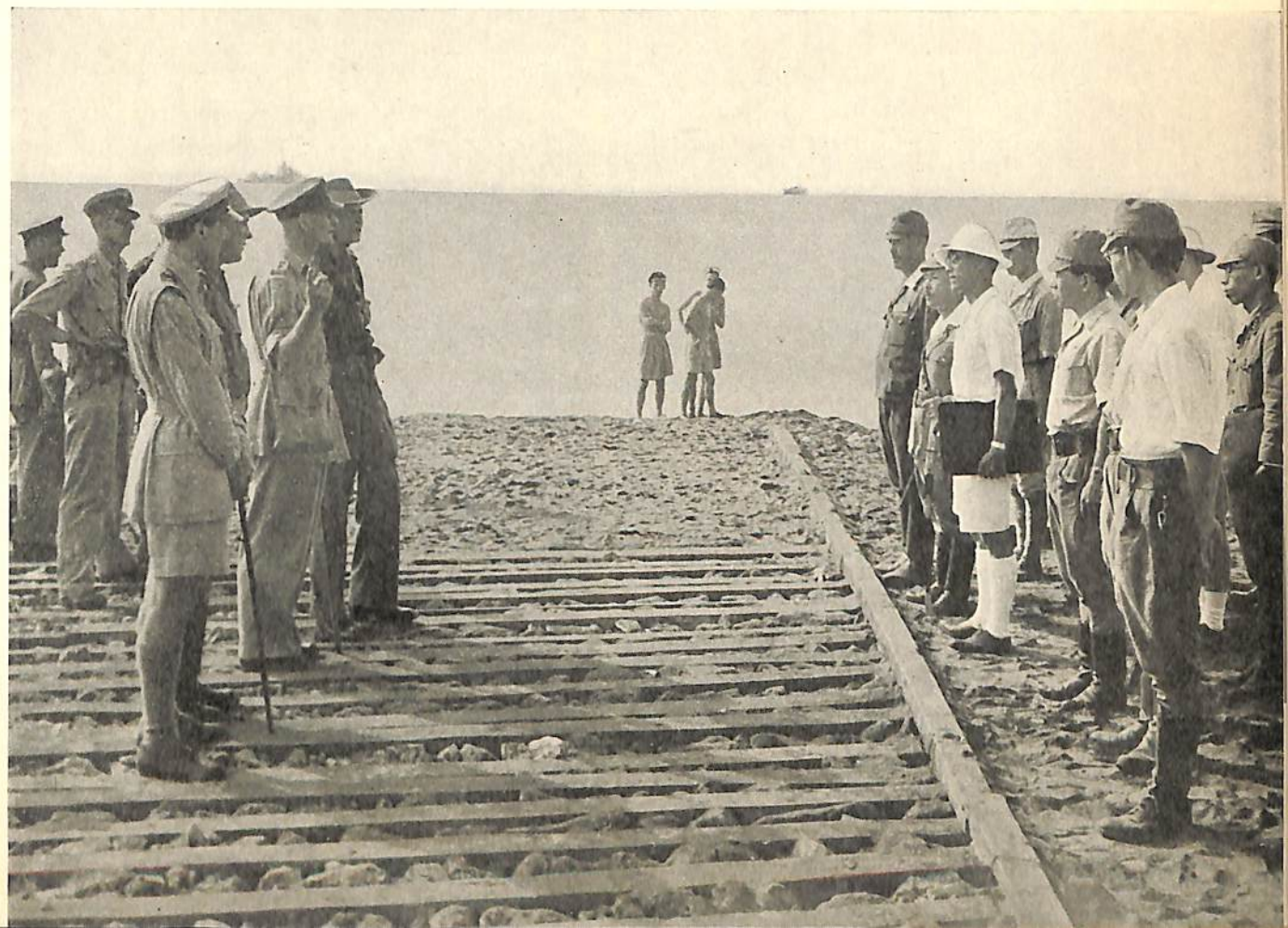

De Nederlandsche commandant, overste Termeulen, geeft zijn orders aan de Japanners.

Vreemde uniformen, vreemde voertuigen . . . de Balineesche jeugd kijkt zich de oogen uit.

Versche troepen, die bij Benoa geland zijn, op weg naar Denpassar.

Een LCT (Landingcraft Tanks) van de Nederlandsche marine zet manschappen en materiaal aan land.

De rollen zijn omgedraaid. Nu moeten de Japanners aanpakken!

maar de Balineezen willen door dat soort menschen het liefst met rust gelaten worden. Als je ergens komt, zijn de menschen een en al vriendelijkheid. Het is dan niet moeilijk, om à l'improviste een hanengevecht te laten organiseeren. Maar ze zijn bang voor de terreur van een heel kleine minderheid. Daarom willen ze het liefst, dat je bij hen blijft. Ga je weer weg, dan hebben ze het gevoel in den steek gelaten te zijn. En kom je een paar dagen later terug, dan heb je kans, dat ze behoorlijk met leugens zijn bewerkt en je heel wat koeler ontvangen. Eén dag na de landing zijn we naar Kloengkoeng gegaan, waar de belangrijkste van de acht Balineesche zelfbestuurders woont, de ,,Dewa Agoeng''. De overste Termeulen confereerde er met zes van de acht. De zelfbestuurder van Djembrana was ziek en die van Tabanan was te bang geweest voor extremisten in zijn gebied. Tabanan is zoo'n beetje het onrustcentrum van Zuid-Bali. De zes zelfbestuurders boden direct alle medewerking aan. In Kloengkoeng was een klein politiecorps gevormd, dat de orde bewaarde. Overal werden we enthousiast ontvangen. Af en toe deed het je denken aan een bevrijdingsscene in Holland. ,,Stuur ons troepen, dan is de zaak in een ommezien in orde,'' hebben de zelfbestuurders gevraagd. Zijn er dan geen nationalisten op Bali? Natuurlijk, maar volgens de menschen, die Bali kennen, is hun nationalisme bezadigder. Dit wordt door de Hollanders ook niet tegengegaan. Zelfs in het Bali-hotel loopen jongens met het rood-witte insigne rond, maar niemand geeft erom. Een groot deel van de nationalistische Balineezen houdt niet van de onbekookte propaganda, die Javaansche republikeinen op Bali maken. Vooral de laatste maanden zijn de Javanen bizonder actief geweest. In Singaradja, aan de Noordkust, hebben ze nog het meeste succes gehad. Maar in het gastenboek van een hotel stonden dan ook verdacht veel namen van bezoekers uit Oost- en Midden-Java.

Ik kan het natuurlijk mis hebben, maar als je met de bevolking praat en met menschen, die haar kennen, krijg je den indruk, dat er voor den Balinees op het oogenblik wel belangrijker en aantrekkelijker dingen zijn, dan een

Overste Termeulen in gesprek met den zelfbestuurder van Kloengkoeng.

Nieuwsgierig bekijkt de bevolking van Kloengkoeng de Nederlandsche bezoekers.

Op een vergadering met de Balineesche zelfbestuurders in het paleis van den zelfbestuurder van Kloengkoeng, krijgt overste Termeulen hun toezegging van loyale samenwerking.

fictieve eenheid in een van Java uit bestuurde republiek. Kleeren, geneesmiddelen, materiaal om de vervallen huizen weer wat op te knappen, een vredige kampong en een opwindend hanengevecht. Het kan best zijn, dat het nog een tijd onrustig op Bali blijft. Maar laat dat je niet misleiden. De Balineezen mogen ons. Ik heb een dag doorgebracht bij een Belgischen schilder, die hier al meer dan twaalf jaar woont, Lemayeur de Merprés. Toen we aan land gingen, stond hij ons op te wachten, samen met zijn Balineesche vrouw Ni Pollock. Het was een vreemd gezicht, die oude Crusoe-figuur naast het jonge beeldschoone vrouwtje. Hij woont in een huis, dat vol hangt met schilderijen en teekeningen, op nog geen honderd meter van de zee. In den tuin staan beelden met roode bloemen versierd. Elken ochtend gaat de schilder op zijn paardje het strand langs. Hij praat dan met zijn Balineesche vrienden, die op hun hurken netten zitten te repareeren

De „Pahud" komt met de zoo hoog noodige voorraden en Roode-Kruismeisjes bij Benoa aan.

en hem tegen den middag pas gevangen visch komen brengen. 's Middags gaat hij schilderen. Zijn vrouw, die schitterend danst, een paar visschers of een bloeiende struik met den wijden oceaan als achtergrond. Als het donker wordt, gaat hij naar bed! Lampen heeft hij niet! Hij heeft afgedaan met het Westen, voelt zich hier volmaakt gelukkig! „Als U hier direct na de bevrijding was gekomen, heel Bali is een groote bloementuin geweest. Nu zullen er moeilijkheden komen! Als er Hollandsche ambtenaren komen, laten het dan menschen zijn, die dit volk begrijpen! Geen kamergeleerden,

Ni Pollock, de beroemde Balineesche danseres.

De eerste Hollanders worden hartelijk verwelkomd in een kampong.
Links: de foto-journalist Ltz IIIe kl. J. A. Stevens, rechts: de correspondent van United Press Alfred van Sprang.

geen slavendrijvers! Vanmiddag zal Ni Pollock voor U dansen! Ik zal naar den kampong gaan en de spelers vragen! Morgen gaat ze in den tempel offeren . . .". En Ni Pollock danst bij den donkeren toon van de gamelan. Ze is als in trance, vertrekt geen spier. Er schittert goud in haar sarong en van haar enorme oorknoppen schijnen vonken te spatten. Na den derden dans zegt hij „Assez, chérie"en tot ons „Mijn vrouw wordt moe." Den volgenden ochtend brengt Ni Pollock haar offer naar den tempel. Het is een hoog kunstwerk, uit bloemen en vruchten opgebouwd, dat zij op het hoofd draagt. Niet te overtreffen gratie in lijn en kleur. Droomerig staan menschen toe te kijken. Jongetjes en meisjes met bloemen in het blauw-zwarte haar. Gebogen oude marktvrouwtjes. En een stuk of wat Hollanders. Een film-

camera ratelt onbescheiden. Over een paar weken zeggen jullie ,,Hè, wat mooi,'' of ,,Saai, niet veel leven in,'' of ,,Ja, ja, ja, 't gaat wel.''
En-fin, er zijn weer Hollanders op Bali. Gisterochtend heeft de Japansche commandant, kolonel Kobungo Tsunioka, zijn kolossale Samuraizwaard aan major-general Mansergh overhandigd, als teeken van onvoorwaardelijke overgave. Buigend en met een spijtig gezicht.
Over een paar dagen ga ik weer naar Batavia terug, stuur me eens wat krantenknipsels over de landingen van de Hollanders op Bali. Als de kranten dat tenminste de moeite waard hebben gevonden!

Je

Ben Grendamme

Balineesch offerfeest; vrouwen verlaten den tempel.

Hun rijk versierde offers op het hoofd dragend, gaan de vrouwen op weg naar den tempel.

Juichend Lombok

Beste Hugo, Mataram, eind Maart 1946

Na Bali, Lombok. Ik heb je in een vorigen brief al geschreven, dat ik, toen we van Denpassar naar Kloengkoeng reden, af en toe wel eens aan de bevrijding van Holland dacht. Maar met Lombok vergeleken, is de ontvangst op Bali maar koeltjes geweest. Toen we een paar dagen geleden, op den 27sten, op Lombok landden, werd het een ware triomftocht. Nauwelijks stonden de eerste troepen op het strand, of in Mataram wapperden twee Nederlandsche vlaggen.
Volgens een oude Lomboksche legende woont op den vulkaan Rindjani de godin van het meer Dewi Danoe samen met Koningin Wilhelmina. Toen in Juli 1942 de Japanners landden en den assistent-resident van Lombok met drie controleurs meenamen, zeiden de menschen op Lombok: „Ze zijn naar de Rindjani, om de Koningin te bezoeken." Vier jaar later kwamen de assistent-resident en twee van de vroegere controleurs terug en nu zeggen de Lombokkers „Hoera, daar komen ze weer. Nu wordt het weer goed . . ."
Het is jammer, dat je dit alles niet hebt kunnen meemaken. Het zou je werkelijk goed doen, die vreugde bij den terugkeer van de Hollanders te zien. Waarschijnlijk zou je hetzelfde gedacht hebben, als zooveel soldaten, die de landingen hebben bijgewoond: „We schijnen voor den oorlog toch nog wel iets goeds gedaan te hebben in Indië . . ."
Het begin was net als op Bali. Menschen, die langs den weg stonden en niet wisten, wat ze van al die zonderlinge voertuigen en vreemd gekleede blanken moesten denken; die hun hand opstaken, als we hen groetten, maar meestal diep bogen, net als onder de Japansche bezetting. Eigenlijk zijn ze nog bang. Maar als we vertellen, dat we Hollanders zijn, als we de taal van het land spreken, verandert alles. Ze gaan begrijpen, dat buiten Lombok, buiten het gebied, dat de Japanners bezet hielden, de tijd niet stil is blijven staan, vandaar die jeeps en die vreemde uniformen. Dan blijft het niet bij de beleefde buiging volgens Japansch recept. Allebei de handen gaan omhoog. Er komen steeds meer menschen langs den weg staan. Ze komen uit de velden, uit verre kampongs. Naakte jochies rennen met de auto's mee, vragen om

sigaretten. En als we in Mataram zijn aangekomen, staan er honderden Lombokkers te juichen en te zwaaien. Ze herkennen een van de vroegere bestuursambtenaren, die uit zijn jeep springt en op hen toekomt. Ze grijpen zijn handen en vragen, hoe het met hem gaat. „Wat een mooie kleeren, wat een stevige schoenen," zeggen ze tegen elkaar en tegen ons „Kijk eens, hoe wij erbij loopen. Wanneer krijgen we weer behoorlijke kleeren en echt Hollandsch geld? Zilveren guldens en rijksdaalders. En wanneer krijgen we weer goede sigaretten?" Pakjes sigaretten zijn in enkele seconden verdwenen. Ze vechten erom als wilden.

Het is de prachtigste en ontroerendste intocht geweest, dien ik ooit heb meegemaakt. Geen angst voor banditisme, minder ondervoeding en minder versleten kleeren dan op Bali. Natuurlijk heeft Lombok ook een behoorlijke knauw gehad. Driekwart van den padi-oogst moest tegen schandalig lage prijzen worden ingeleverd en werd daarna tegen hooge prijzen weer aan de Lombokkers verkocht. Met de katoen hebben de Japanners hetzelfde gedaan als op Bali. Ze begonnen een katoenaanplant en kochten de katoen tegen lagen prijs op. Daarna werd de katoen weer duur verkocht en gesponnen. De bevolking moest het garen laag verkoopen en duur terug-

Voorafgegaan door Hr. Ms. „Van Heemskerk" naderen L.C.A.'s met onze troepen de kust van Lombok.

Nederlandsche troepen zetten op Lombok voet aan land.

Eén der landingsvaartuigen in de Tering-Baai.

Een stroom van trucks verlaat het vaartuig.

Enthousiast worden de Hollanders verwelkomd.

koopen. Tenslotte kochten de Japanners de doeken op en verkochten ze met enorme winsten aan de bevolking . . .
De menschen kunnen nog niet wennen aan het idee, dat ze vrij zijn, dat ze hun producten niet meer behoeven in te leveren. Ze komen naar de Hollanders toe, om te vragen, of dit wel mag en of dat wel geoorloofd is. Alles is nog in chaotischen toestand. Handel, landbouw en onderwijs, de Japanners hebben het volledig in het honderd laten loopen. En natuurlijk is het met den gezondheidstoestand al even hard achteruit gegaan als op Bali.
De laatste paar dagen zijn werkelijk een vacantie geweest. Na Bali, waar het hier en daar onrustig wordt, naar Batavia, waar iedereen zich in spanning afvraagt, wat er zal gaan gebeuren. Na Batavia, Lombok, waar we als vorsten zijn ingehaald en waar alles vreedzaam en blij in z'n werk is gegaan.
Er is eigenlijk niets wereldschokkends gebeurd. Er is geen schot gelost, geen doode, geen gewonde gevallen. De eenige, die weggedragen moest worden, was een kennis van me, die z'n enkel verstuikte, toen hij aan land wilde gaan. Toen hij dorst begon te krijgen, gaven ze hem wat water in een jeneverflesch. Een officier, die voorbijkwam, wist niet, hoe hij het had: „Wat is dat? Het is pas dag en nou al dronken . . .?"
Een volgende maal een langere brief.

Je

Bert

Overste Termeulen, bevelhebber van de landing op Lombok te Mataram, temidden van de verheugde bevolking.

Makassar

STICHTING INDISCHE DOCUMENTEN

Batavia, midden Mei 1946

Beste Hugo,

,,Vertel me ook eens iets over Borneo, Celebes en al die andere eilanden, waarvan we sinds onzen schooltijd nauwelijks de namen meer kennen," vroeg je me in je laatsten brief. ,,Ik hoop, dat je dan wat optimistischer bent, dan in je relaas over Sumatra . . ."
Maak je niet ongerust: Het wordt ditmaal geen brief in mineur. Maar laat ik je erbij vertellen, dat je geen uitgebreid verslag mag verwachten over ,,hoe het nu in dat enorme gebied gesteld is." Wel een serie losse indrukken uit Balikpapan, Pontianak, Makassar, Ambon en Timor, van de toestanden, die ik er gezien en de menschen, die ik er ontmoet heb. Ik heb twee reizen per Catalina gemaakt, een beetje comfortabeler dan een Dakota want we hadden ,,stretchers" aan boord en op tijd ons natje en droogje (zelfs warm).
Laat ik met Borneo beginnen. Het eerste, wat ik van Borneo zag, was een bijna volkomen vernield Balikpapan. Wist je, dat een van de zwaarste geallieerde aanvallen in den oorlog tegen Japan bij Balikpapan werd uitgevochten? In Juli 1945 werd het van de zee uit door de Australiërs aangevallen, nadat het eerst op een ongenadige manier was gebombardeerd. De havens en de olie-installaties waren angstvallig ontzien, maar voor de Japanners zich overgaven, hebben ze nog kans gezien, ook die volkomen te vernielen. De aanval was een enorm succes en twintigduizend Jappen marcheerden het krijgsgevangenenkamp binnen, maar van Balikpapan was niet veel meer over. Er moet bijna 150.000 ton aan vernield materiaal worden opgeruimd . . . De B.P.M. staat hier voor een enorme taak, want er zijn jaren voor noodig, om de oliewinning weer op het oude peil te brengen. Van het bekende Louise-veld, dat voor den oorlog een 70.000 ton per maand produceerde, zijn de putten met allerlei materiaal opgevuld en onbruikbaar gemaakt. In Balikpapan en Tarakan zijn ettelijke duizenden menschen aan het werk met den wederopbouw en over een poosje kan misschien weer op heel bescheiden voet met de productie begonnen worden. In Balikpapan zelf is het rustig, evenals in Pontianak in West-Borneo. Iemand, die er pas vandaan kwam, vertelde me, dat het leven hier in het algemeen even kalm is als voor den oorlog. Geleidelijk gaat de handel zich herstellen. Alleen is er een uitgebreide zwarte handel in rubber, dank zij de prijzen, die in Singapore worden betaald . . .
De Zuid-Westhoek van Borneo is de eenige plaats, waar de extremisten last veroorzaken. De laatste maanden zijn hier ettelijke prauwen met Javanen aangekomen, die geprobeerd hebben, de bevolking tegen

de Nederlanders op te ruien. Hier en daar zijn troepen van het Indische leger geland, hebben kampongs gezuiverd, extremisten verjaagd en wat Japansche wapens buitgemaakt. De bedoeling schijnt te zijn geweest, geleidelijk een leger van 5000 man uit Java naar Borneo over te brengen. Suiker was één van de dingen, waarmee zieltjes gewonnen werden . . . Ook de „Van Kinsbergen" is nog in actie geweest. Bij Bawal, waarvan vermoed werd, dat het een extremistische operatiebasis was, werden troepen aan land gezet en een paar prauwen in den grond geboord.
Maar behalve die plaatselijke acties is het in heel Borneo rustig, een verademing als je uit Java komt.
Hetzelfde gevoel heb je ook in Makassar, waar ik een oud vriend tegen het lijf liep, die me direct allerlei enthousiaste verhalen over zijn werk deed. We hebben de stad bekeken: ook hier enorme schade. Vrijwel de heele Chineesche buurt is een ruïne. Maar 's avonds is het aan den waterkant toch wel levendig. Je krijgt tenminste het idee, dat je in een havenstad bent. Op een ochtend zijn we naar den sultan van Goa geweest, die dichtbij Makassar zijn paleis heeft. Hij ontving ons als vorsten en liet ons voor honderdduizenden aan kroonjuweelen zien. De trots, waarmee hij ons de medailles toonde, die zijn voorvaderen van

Nederlandsche koningen hadden gekregen, sprak voor mij boekdeelen: de menschen hier voelen den band met Holland wel degelijk. Ze willen niet, dat de Nederlanders zoo maar ineens weggaan. Ze willen rustig leven en met ons samenwerken en van extremistische bendes hebben ze niets terug. In Makale gingen kortgeleden 300 Toradjas er met speren opuit, om een bende uiteen te drijven en zagen toen kans 41 gevangenen te bevrijden. Ik hoef je niet te vertellen, dat verschillende van die bendes door Japanners worden aangevoerd . . .

Van Makassar zijn we naar Ambon gegaan. Een heerlijk oord, waar ik graag nog eens terug zou willen komen. Ik heb tot diep in den nacht met Ambonneezen en Hollandsche bestuursambtenaren zitten praten. Ik heb scholen bezocht en Ambonneesche kinderen vol trots Nederlandsche versjes hooren zingen. Op een avond was er een klassiek concert op gramofoonplaten in het huis van den Hollandschen Co-Amacab. De groote kamer zat vol met Ambonneezen, die roerloos luisterden. Ambon doet je goed, je vraagt je af, waarom menschen, die overal rondschreeuwen, dat er geen loyale ,,Indonesiërs'' bestaan, alsmaar in Batavia blijven zitten en hier niet eens een kijkje nemen. Laten ze dan ook eens doorgaan naar het kapotte Koepang op Timor, waar een geestdriftige Hollander me zei ,,Meneer, ik wil hier niet meer vandaan. Ik werk me een ongeluk, maar de menschen waardeeren het. Elken dag hebben we nieuwe problemen en elken dag lossen we ze weer op. Koepang is vernield, maar we gaan het weer mooier opbouwen. Uit Borneo krijgen we hout en een millioen palen . . .''

pag. 52 boven: De heeren Welter en Van Poll nemen afscheid van den sultan van Goa (bij Makassar), wien zij een bezoek brachten.

pag. 52 onder: Bezoek van de Commissie-Van Poll aan Timor; oud-minister Welter wordt door den co-amacab van Timor verwelkomd.

pag. 53: De heer M. Van Poll en oud-minister Welter bij aankomst op het vliegveld Soerabaja.

Praat niet van ,,onafhankelijkheid'' ineens, want dat willen ze niet. Ze weten zelf maar al te goed, dat zooiets op een ramp zou uitdraaien. De meeste menschen in de Groote Oost willen, ondanks critiek, die ze op de Hollanders hebben, geen ,,los van Nederland''. Op Ambon vertelde een van de bestuurders me: ,,We willen een autonomen Molukschen staat, die deel uitmaakt van een Indonesische federatie, maar op voorwaarde, dat die federatie binnen het kader van het Koninkrijk blijft. En we behouden ons het recht voor, later, als Indonesië onafhankelijk wil worden, voor ons zelf uit te maken, of we meedoen, dan wel bij Nederland blijven op dezelfde basis als Curaçao en Suriname.'' Meermalen heb ik op Ambon den indruk gekregen, dat de menschen daar in de toekomst hun eigen boontjes willen doppen. Ze zijn niet alleen voortreffelijke soldaten, maar ook goede ambtenaren. Duizenden Ambonneezen en andere bewoners van de Molukken kijken naar het Oosten, naar Nieuw-Guinea, in plaats van naar het Westen. Ze hebben een voorgevoel, dat ze in het Java van de toekomst niet veel kans op leidende functies zullen hebben. Het is werkelijk frappant, hoe overal in het onmetelijke gebied, dat ik nu doorgereisd ben, plannen voor een reëele hervorming worden gemaakt, ondanks alle ongemakken, zooals gebrek aan vervoer. De menschen moeten soms wekenlang wachten en dagenlang reizen, voor ze met elkaar kunnen overleggen. In Zuid-Celebes, de Minahassa, in de Molukken, in Borneo, op Timor, Flores en Soemba, op Bali en

Avondstemming in de haven van Ambon . . .

Lombok, overal worden voorbereidingen gemaakt. Maar op Java en Sumatra leven we nog onder den terreur, wachten nog duizenden vrouwen en kinderen, om geevacueerd te worden, terwijl de heeren na negen maanden nog geen stap verder zijn gekomen . . . Het is een trieste vertooning en als je naar de ,,Groote Oost'' bent geweest, kun je het nog minder verdragen . . .
Hierbij, zooals gewoonlijk, weer een paar foto's.

Je

Bert

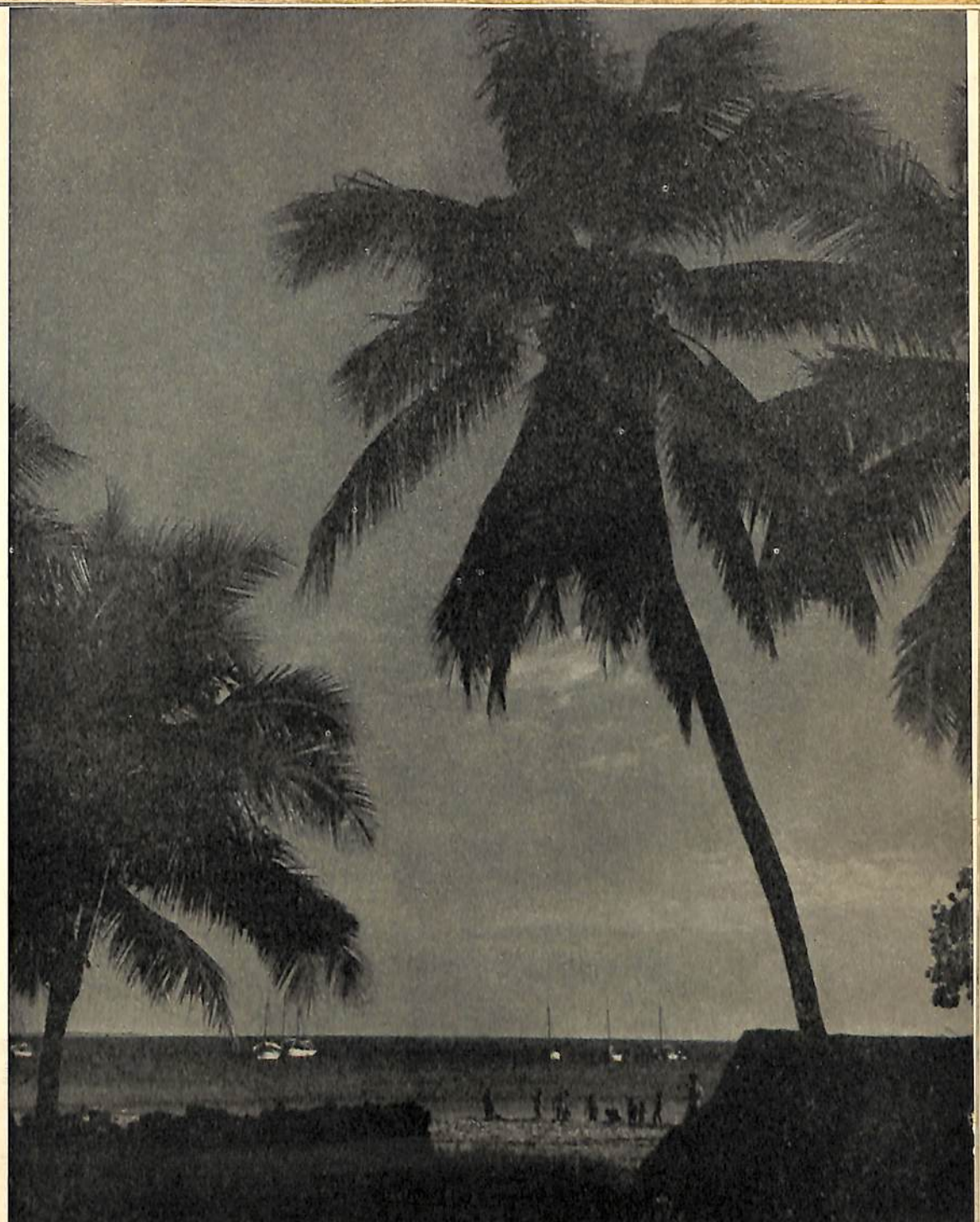

. . . en op de kust van Timor.

Duister Sumatra

Beste Hugo,

Batavia, eind April 1946

Ik heb een dezer dagen een leerzame ontmoeting gehad met een Nederlander uit Medan, die me een boekje heeft opengedaan over de enorme chaos op Sumatra. Zijn verhaal klopte wonderwel met wat je hier over Sumatra in de kranten leest en met wat ik persoonlijk verschillende malen in Singapore gehoord heb. Dat verhaal was het bittere relaas van iemand, die jarenlang aan de schatrijke Oostkust van Sumatra heeft gewoond en na een paar jaar bezetting plus een maand of acht wanorde niet de illusie meer behoeft te hebben, iets van zijn levenswerk terug te zien. Hij is de eenige niet, die weer opnieuw zal moeten beginnen. Als hij tenminste de kans krijgt . . .
De conclusie van iedereen, die eenigszins van den toestand op de hoogte is: „Sumatra kwijnt, Malakka bloeit . . .", werd door dezen man bevestigd. Het is waar, dat duizenden inlanders, die vroeger in de plantages een menschwaardig bestaan hadden, op het oogenblik als bedelaars in het binnenland rondzwerven en van den honger dreigen om te komen. Dat Sumatra momenteel geterroriseerd wordt door ettelijke groepen en groepjes met eigen legertjes en eigen uniformen. Dat onze plantages zijn vervallen, leeggeplunderd, of in het gunstigste geval geëxploiteerd worden door lieden, die er geen verstand van hebben. Ze brengen de opbrengst naar de kust, waar deze in prauwen geladen naar Singapore gebracht wordt. En hier geven de Chineezen er goed geld voor. Zoo gaat het niet alleen met de producten maar ook met de installaties. Ze worden in Singapore verkocht en door de Chineesche handelaren weer doorverkocht aan . . . de eigenaren van plantages in Malakka. Zoo gaat het met alle producten uit Sumatra, met rubber, tabak en peper. In Singapore schijnt de handel z'n uiterste best te doen, zooveel mogelijk goederen naar zich toe te trekken — hoe, dat geeft niet — om ze later naar Amerika te kunnen uitvoeren en er de vurig begeerde dollars voor in de plaats te krijgen. Eerlijkheidshalve moet ik erbij zeggen, dat ook uit gebieden, die onder Nederlandsch bestuur staan, clandestien naar Singapore geëxporteerd wordt, hoewel er natuurlijk overal uitvoerverboden zijn uitgevaardigd. Maar die zijn niet afdoende. Effectiever is de vrees voor zeeroovers langs de heele kust van Sumatra. In het Noorden zijn het de Atjehers, Zuide-

lijker de Chineesche piraten. Door dien zwarten uitvoer verliest Indië millioenen guldens per week.
Op politiek gebied zijn de contacten even talrijk (en ongezond) als op handelsgebied. De anarchisten staan in regelmatige verbinding met hun broeders aan de overkant. Ze hebben diverse zelfbestuurders, die tot de gematigde nationalisten behoorden, „geliquideerd". Zoo werd de zelfbestuurder van Koeala levend begraven. Diverse bendes leven in oorlog met elkaar, omdat de leiders het over buitverdeeling niet eens konden worden. Zoo is het niet alleen aan de Oost-, maar ook aan de Westkust van Sumatra. Roof, moord en domme vernielzucht.
De kroon op al die verwarring is nu gezet, doordat dr. Amir, de nationalistische waarnemend gouverneur van Sumatra, bescherming heeft gezocht in het Nederlandsche Rapwi-kamp in Medan . . . waarschijnlijk, omdat hij niet langer tegen de anarchie kon optornen en inzag, dat er zonder hulp van de Nederlanders weinig van Sumatra terecht zou komen. Hij is de eenige niet, die denkt, in het Rapwi-kamp veilig te zijn. Er kan geen kip meer bij, elken dag komen Chineezen en Indonesiërs om bescherming vragen.
In Medan zelf is het verre van rustig. Op 15 April werd een grootscheepsche aanval gedaan op het naburige Helvetia-kamp. Om half zes 's ochtends probeerden extremisten het kamp binnen te dringen. Ze waren gewapend met spiksplinternieuwe Engelsche granaten, Japansche geweren, revolvers en machinegeweren, maar ook met Bataksche zwaarden, messen, knuppels en kokers, waaruit ze vergiftigde

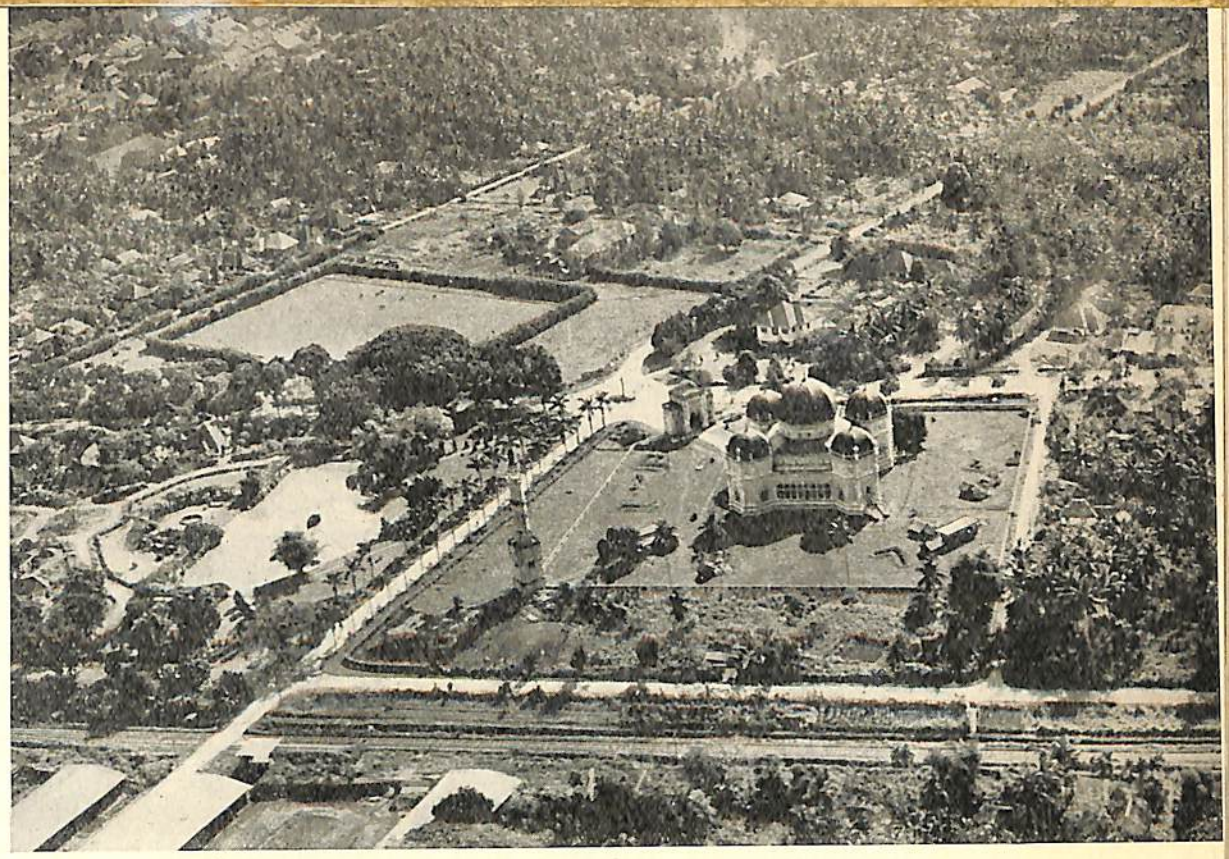

Luchtfoto van Medan met het paleis van den sultan.

pijlen in het kamp bliezen. Er werden commando's in het Japansch gegeven . . . Toen de aanval was afgeslagen, werden er ettelijke flesschen gevuld met benzine gevonden. Het was kennelijk de bedoeling geweest, de loodsen, waarin de vrouwen en kinderen woonden, in brand te steken.
In Belawan en Palembang: hetzelfde liedje. En ondanks alles wordt toch hard gewerkt. In Belawan-Deli ziet de haven er al heel wat beter uit dan na de bevrijding; in Medan worden de wegen gerepareerd en zijn electriciteit- en wateraanvoer verbeterd. Op Sabang kunnen alweer schepen gerepareerd worden. Het eiland Poeloe Weh ligt nog vol met Japansch oorlogstuig. Eind vorig jaar hebben vijf jonge officieren, vier Hollanders en een Indonesiër, hier schitterend werk gedaan. Een van die pioniers sprak ik in Singapore. Hij vertelde me, dat na de Japansche capitulatie alles vervuild was. De bevolking leed honger en schreeuwde om geneesmiddelen. In de eerste maand werden vijftienhonderd patienten behandeld en meer dan 7000 verbanden gelegd. Ze werkten als paarden en als er een Hollandsch of een Engelsch schip aankwam, hielp de bemanning mee. Toen er een definitieve Hollandsche bezetting kwam, probeerden de extremisten den boel in de war te schoppen. Ze waren van plan, alle Hollanders te vermoorden, maar het ging niet door . . . Ook op Banka en Billiton, de tin-eilanden, zitten de Hollanders niet stil. De Japanners hebben hier voor millioenen vernield en de productie verschrikkelijk verwaarloosd. Of ze wisten er niets van, of het kon hun niets schelen. De groote baggermolens, waaronder de beroemde „Karimata" werden onbruikbaar teruggevonden, de kleinere moeten grondig opgeknapt worden. Na den oorlog werd er voor 18 millioen gulden aan tin gevonden, die de Japanners niet hadden kunnen vervoeren. Dat was dus een meevallertje.
Er valt een hoop op te ruimen en te repareeren, maar binnenkort gaan ze hier toch weer met de productie beginnen. Er zijn acht nieuwe tinmolens besteld, die waarschijnlijk begin 1948 in bedrijf kunnen worden gesteld. Begin 1948: dat is over anderhalf jaar . . . Beweer nu maar eens, dat de Hollanders hier bij de pakken neerzitten of erbij loopen met de gedachte „Waarom zou je je druk maken? Het is toch hopeloos". Dat is het zeker niet, waar gewerkt, samengewerkt wordt. Maar hoe lang zal het duren, voor we in heel Sumatra zoover zijn . . .? Voorloopig deelen in het binnenland allerlei louche figuren de lakens uit. Zij

Bij de foto's op pag. 59:
links: Families van Ambonneesche soldaten, die in Medan dienst doen, zijn even buiten de stad in het voormalige Japansche interneeringskamp Helvetia ondergebracht, waar zij bescherming tegen de terreur vinden.
rechts: Het Rapwi-kamp in Medan, waar Iftu's (Indonesians friendly to us) bescherming hebben gezocht en gevonden; Indische dansen trekken de belangstelling.

worden rijk en hun relaties in Singapore nog rijker. En hun misleide volgelingen hebben zich zoo venijnig in de leuze „100% Merdeka" vastgebeten, dat ze hun tanden niet meer van elkaar kunnen doen. Ze worden hoe langer hoe magerder en hoe langer hoe armer. En denken af en toe met heimwee aan den vooroorlogschen tijd.
Hoop maar het beste voor Sumatra . . .

Je

Ben Grendamme

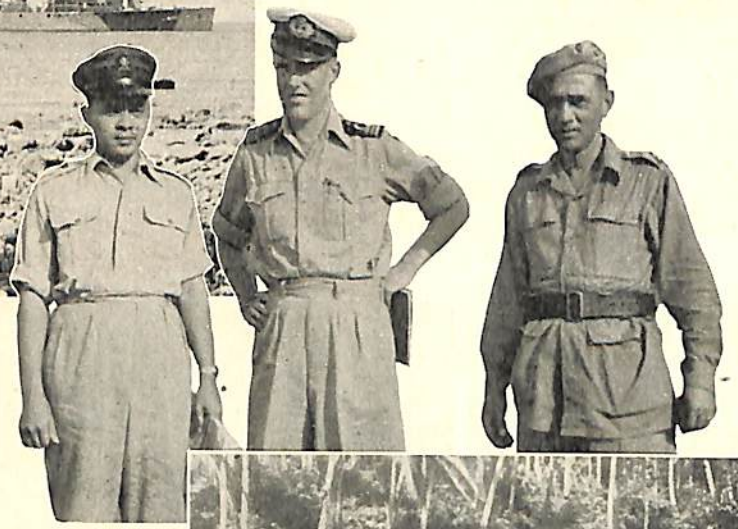

Begin December 1945 gaven de Engelschen het commando van het eiland Poeloeh Weh over aan den commandant van Hr. Ms. „Van Kinsbergen". Den zelfden avond werd van den controleur en civiel bestuurder van Sabang, den 1en Lt. Sani, bericht ontvangen, dat extremisten een opstand voorbereidden. Er werd snel ingegrepen en elf leidinggevende extremisten werden gearresteerd. V.l.n.r.: 1e Lt. Sani, Ltz 1e kl. Hamers en Kap. Kloprogge (K.N.I.L.), die bij het ordeherstel de leiding hadden. Ook een landingsdivisie van de „Van Kinsbergen" nam aan de patrouilles deel.

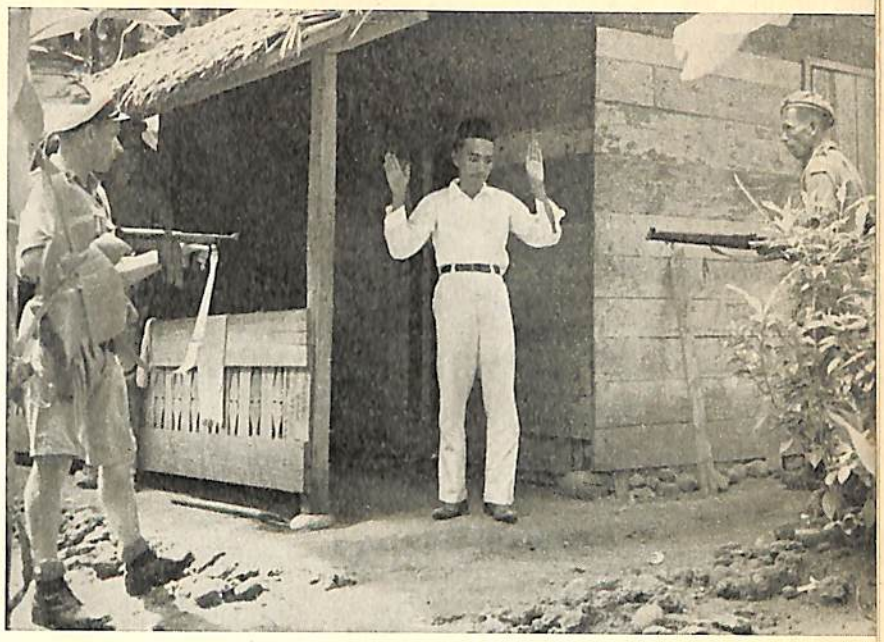

Een kamponghuis wordt omsingeld, een extremistische leider wordt gearresteerd, de arrestanten worden na verhoor onder gewapende geleide weggevoerd.

Koud bier? Neen, een van de self-made handgranaten, die bij de zuiveringsactie werden buitgemaakt.

Batavia, 30 April 1946

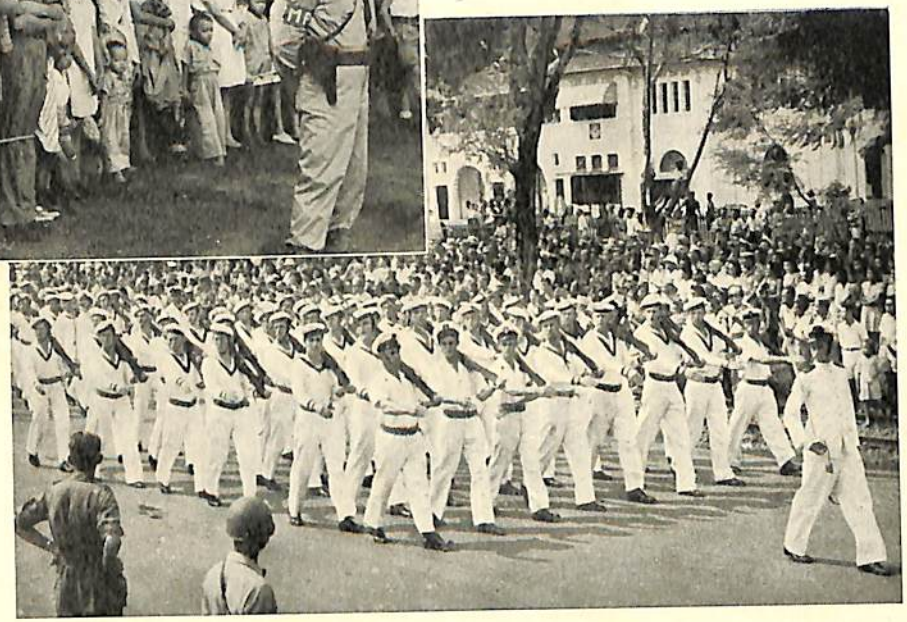

P

Van links naar rechts:
Britsche koloniale troepen.
De Marva opende het défilé.
Het Kon. Ned.-Indisch Leger.
Een afdeeling van het V.H.K.

Voor het eerst na het einde van den oorlog wordt den verjaardag van H.K.H. Prinses Juliana in Batavia met een grootsche parade gevierd.
Op de eeretribune voor het paleis Rijswijk stonden o.a. Luitenant-generaal Mansergh (5e van links) en Generaal Spoor (7e van links).

(op pag. 62)
Ook de belangstelling van het publiek was groot; de jeugd van Batavia was zelfs in de boomen geklommen om het schouwspel gade te slaan.

De Nederlandsche Jantjes werden het hardst toegejuicht.

A R A D E

Een antwoord

Batavia, midden Mei 1946

Beste Hugo,

Ik haast me ditmaal meer dan anders, om je laatsten brief te beantwoorden, want er stonden een paar zinnen in, waaraan ik me heb geërgerd.
Je schreef namelijk: Een paar dagen geleden zat ik bij een vriend, die juist een Indische familie op bezoek had. Man, vrouw en een ernstig-uitziend meisje van een jaar of dertien. We hebben hun een en ander van den bezettingstijd verteld en zij hebben een boekje open gedaan over de interneeringskampen en de ellende in Soerabaja, waar ze verleden jaar November zijn ingescheept. Die hebben heel wat meegemaakt. En nu zitten ze hier, waar het ook lang niet alles is. De vrouw van mijn vriend zuchtte later zooiets van ,,Waar moeten al die duizenden in Godsnaam ondergebracht worden . . .?''
Daar hoop ik dat mevrouwtje in dezen brief een antwoord op te kunnen geven.
Ze weet waarschijnlijk wel, wat ,,evacuatie'' beteekent. Anders vraagt ze het maar aan de menschen van Walcheren, van de Betuwe en van al die dorpen in Brabant en Limburg, die in dezen oorlog zijn platgeschoten. Wat het leven in een interneerings- of een krijgsgevangenenkamp precies is, weet ze waarschijnlijk niet. Laat ze daar maar eens naar informeeren bij degenen, die het wèl weten; die dag-in-dag-uit, maandenlang, soms jarenlang voor weinig eten hebben moeten werken, of niets doen. Dat laatste is nog erger. Laat ze al die zorgen, al die ellende, al die vernederingen en die geestdoodende verveling eens optellen en de som een paar maal vermenigvuldigen. Dan krijgt ze misschien een indruk van hetgeen de Hollanders in Indië hebben meegemaakt.
Zij praat nu nog wel eens over ,,de bevrijding''. Over dat gevoel van oneindige dankbaarheid en onuitsprekelijke opluchting . . . dat ze in Indië nooit hebben gekend. Want het is een vreemde bevrijding geweest, die ze hier hebben beleefd . . . Het is het begin van een nieuwen lijdensweg geworden, zwaarder en zenuwsloopender dan het leven in de Jappenkampen. De dingen gingen op hun kop staan. De vijanden van een paar maanden tevoren, traden als het noodig was, als beschermers en bondgenooten op. En het volk, waartusschen ze jarenlang hadden geleefd, begon zich met kidnapping, terreur en voedselboycot bezig te houden.

Per boot komen de ex-geïnterneerden te Tandjong Priok aan.

Het eerste schip met ex-geïnterneerden in de haven van Tandjong Priok. Staat er nog iemand op mij te wachten?

Ik heb het je vroeger al eens geschreven: Er zijn in Indië, sedert de zoogenaamde bevrijding dingen gebeurd, waaraan we later met woede, misschien ook wel met schaamte, terug zullen denken. Eén van die dingen is het probleem van de evacuatie van geïnterneerde mannen, vrouwen en kinderen. We hebben nu al maandenlang moeten toezien, hoe er over vrijlating en evacuatie werd gepraat, groepen werden losgelaten en met menschenlevens werd gesold. Je wordt er beu van en je krijgt het gevoel, dat een flinke klap met je vuist op tafel je goed zou doen.

Ik heb een rapport bewaard, dat een overzicht geeft van het Rapwi-werk, de eerste maanden na de bevrijding:

Op 15 September waren er in totaal 105.000 Nederlandsche geïnterneerden. Toestand in de kampen: slecht. Overbevolkt en zeer onzindelijk. In het Makassar-kamp, Batavia: 3300 vrouwen in bamboeloodsen, waarvan de muren nog maar gedeeltelijk overeind stonden. In Semarang: 6500 vrouwen en kinderen in een kampong, die voor inlanders onbewoonbaar was verklaard. In het Tjideng-kamp, Batavia, 10.100 vrouwen en kinderen. In één huisje woonden 140 vrouwen en kinderen. De badkamer fungeerde als woon- en slaapkamer voor zes personen. De gemiddelde ruimte, per persoon beschikbaar, bedroeg een halve meter. 15 September: een maand na de capitulatie . . . In Holland zag het er een maand na de overwinning op de Duitschers voor de vrouw van je vriend al heel wat beter uit. „Nu ja," zullen sommigen zeggen, „een maand na de bevrijding, zoo'n enorm gebied en die plotselinge vrede. Het kon niet anders." Maar het was alweer drie maanden later, toen iemand van het Roode Kruis in Batavia uitriep: „Het is nog even erg als onder de Japanners, in sommige opzichten zelfs erger! Laat er nu eindelijk eens iets op groote schaal gedaan worden."

In Singapore zaten op dat oogenblik duizenden vrouwen en kinderen. Dat waren de gelukkigsten, die den

eersten dag, dat ze in Singapore waren, door de straten zwierven en in de peperdure zijde-winkels van de Chineezen hun oogen uitkeken. Veel ruimte hadden ze in hun kampen wel niet, maar ze waren in elk geval veilig. In Batavia werden de kampen nog beschoten, in Semarang vielen voltreffers van terroristen-kanonnen tusschen de kampwoningen en werden vrouwen en kinderen gedood. In het Batavia'sche Adek-kamp werd in een hoek van een gammel recreatiezaaltje een ,,bar'' geopend, waar je limonade kon koopen. De ,,Prisoners of Peace-bar'' werd die genoemd.

Eind November kwam er een schip met ruim 1800 evacué's uit Semarang in Batavia aan. Er waren heel wat liggende en zittende patienten bij. Massa-goed, een heele scheepslading misère. ,,We willen weg,'' riep een vrouw. ,,In Semarang vertellen ze ons, dat we uit Java weggaan. We dachten, dat we naar Celebes zouden gaan. En nu zitten we hier.'' Duizenden van die vrouwen, die maandenlang in de onveiligheid hebben geleefd, maandenlang op hun bevrijding hebben zitten wachten, hebben het gevoel, dat niemand zich meer om haar bekommert. ,,Nog geen enkele maal hebben wij een belangstellend woord gehoord, of een opbeurend geschrift in handen gekregen. Reeds bijna vier maanden ,,bevrijd'', leven wij, vrouwen in de kampen, nog steeds op bijna dezelfde basis als tijdens het Nippon-bewind. Wij leven voort zonder den moreelen steun, zonder de bezielende speech, die ons in geestdrift zou kunnen doen ontbranden, die ons in staat zou stellen, het ook nu uit te houden. Stuk voor stuk zijn wij, geestelijk gesproken, aan ons lot overgelaten.'' Dit schreef een geïnterneerde vrouw in een van de Batavia'sche bladen. Het is nu Mei en er zijn al duizenden vrouwen uit Indië weggetrokken. In Holland worden ze hartelijk ontvangen. Dat mag ook wel.

Maar op het oogenblik zitten er in het binnenland van Java nog duizenden vast. En in de veilige zone's zijn er nog duizenden, die ,,We willen weg'' roepen, die klagen, dat het zoo langzaam gaat. Rapwi sust en legt uit: ,,We hebben geen schepen genoeg. We zijn ze in den oorlog bijna allemaal kwijt geraakt . . . Jullie mogen blij zijn, dat je in Batavia woont en niet in het binnenland.'' Op 25 April kwam de eerste trein met 700 losgelaten geïnterneerden uit Cheribon in Batavia aan. Het had lang geduurd, voor het zoover was. Een eindeloos gepraat en heen-en-weer gereis van hooge Britsche officieren tusschen Batavia en Djokjakarta. Wij, Hollanders, mogen daar niet aan te pas komen. Ik heb ze in Klender, even buiten Batavia, opgewacht en gezien, hoe ze hun eerste goede sigaret kregen van de eerste Nederlandsche soldaten, die ze sinds jaren hadden gezien. Het waren soldaten uit Gelderland, ze droegen het Veluwe-embleem op hun mouw.

Onder die geïnterneerden waren mannen, die na de capitulatie van de Japanners uit een krijgsgevangen-

De eerste trein met ex-geïnterneerden komt uit Cheribon in Batavia aan.

De afdeeling T.R.I., die het transport begeleidde.

De Indonesische generaal Didi Kartasasmita in gesprek met den B.B.C.-correspondent Douglas Willis.

Geïnterneerden op het balcon van een spoorrijtuig met T.R.I.-bewaking.

Auto's staan klaar om de geïnterneerden naar hun kamp te brengen. Bagage hebben ze niet bij zich.

Weerzien na jaren van scheiding.

kamp waren weggegaan en hun familie hadden opgezocht. Maar later werden ze weer door de Indonesiërs gearresteerd en gevangen gezet. Er waren vrouwen, die na de capitulatie hun man hadden verloren, of nooit meer iets van hem hadden gehoord. Een paar maanden geleden werden de mannen van de vrouwen weggehaald en in de gevangenis opgesloten. Het eten was niet slecht geweest, maar aan medische verzorging had het ontbroken. Een van de vrouwen, wier man met 23 anderen na de Japansche capitulatie door extremisten was vermoord, had in het kamp een ruilhandeltje georganiseerd. Niemand bezat geld, niemand bezat meer, dan de kleeren, die hij of zij droeg. Iemand vertelde, dat de vrouwen van de 24 vermoorde Hollanders allemaal een officieel stuk hadden gekregen, waarin stond, dat hun mannen den vorigen dag overleden en begraven waren. Later moesten ze die stukken teruggeven. ,,Nietwaar, leugens,'' riep Didi, de Indonesische generaal, maar een van de vrouwen had het stuk nog bij zich . . .
Toen de vrouwen in Batavia aankwamen, kregen ze thee en een goed bed. Ze behoeven geen ,,Merdeka'' te roepen, als ze opstaan en ze hebben geen appèls meer. Ze hebben het in Batavia stukken beter dan ze het in jaren gewend zijn geweest. Maar ze vinden het allemaal toch een rare vrede, een vreemde bevrijding.
Ik heb je lang nog niet alles over de geïnterneerden verteld. Twee lange vellen over dat onderwerp zijn na vijf jaar oorlog, die ons Buchenwalde en de atoombom hebben opgeleverd, al meer dan genoeg. De menschen zijn hard geworden en bovendien zijn wij Hollanders slechte verkoopers van ,,human misery''. Daarom houd ik er maar mee op. Als het mevrouwtje soms nog eens vraagt ,,Waar moeten die menschen allemaal gehuisvest worden?'', dan zeg je maar namens mij: ,,Bij U natuurlijk, mevrouw. In Uw mooiste kamer. En in uw eigen bed moeten ze desnoods slapen. U moet maar zoolang op den divan gaan liggen. Zoo lang zullen ze misschien toch niet blijven. Indië is tenslotte hun vaderland. Maar als ik U een goeie raad mag geven, praat niet teveel over Uw eigen zorgen, over de bonnen, de Duitschers en de luchtaanvallen van de Engelschen op Uw stad. Ze hebben ook hun portie gehad, de menschen uit Indië.''
Tot de volgende keer,

Je

Ben Grendamme

boven links: Het eind van maandenlange ontbering.

boven rechts: Vier, die er niet goed doorheen kwamen.

onder: De bagage moest ontluisd worden . . . en niet alleen de bagage!

onder rechts: Registratie van de aangekomenen, die tegelijk een eerste ondersteuning kregen.

„Prisoners of peace"; bij den ingang van het Tjidengkamp staat een Hollandsche soldaat op wacht.

In het Adek-kamp mankeert iets aan de rioleering. Een Japansche krijgsgevangene probeert het zaakje op te knappen; voordien moesten de Nederlanders dit vuile werkje doen.

„Huiselijkheid" in het Adek-kamp te Batavia.

De „slaapkamer" van zes Hollandertjes.

boven links: Hollandsche jongens op weg naar het Tjideng-kamp, koopen een kip; zooiets kunnen ze daar wel gebruiken.

onder links: Vrouwen uit het Tjideng-kamp doen inkoopen. De Indonesiërs durven weer met hun koopwaar bij het kamp te komen, maar alles is peperduur.

rechts boven: In plaats van 50 wonen er nu nog „slechts" 20 menschen in één huis in het Tjideng-kamp... eenige maanden na het beëindigen van den oorlog!

rechts onder: Waschdag in het Adek-kamp.

Afscheid van Indië.

De verpleegsters hebben handen vol werk bij de inscheping van repatrieerenden op de „Oranje".

STICHTING INDISCHE DOCUMENTEN

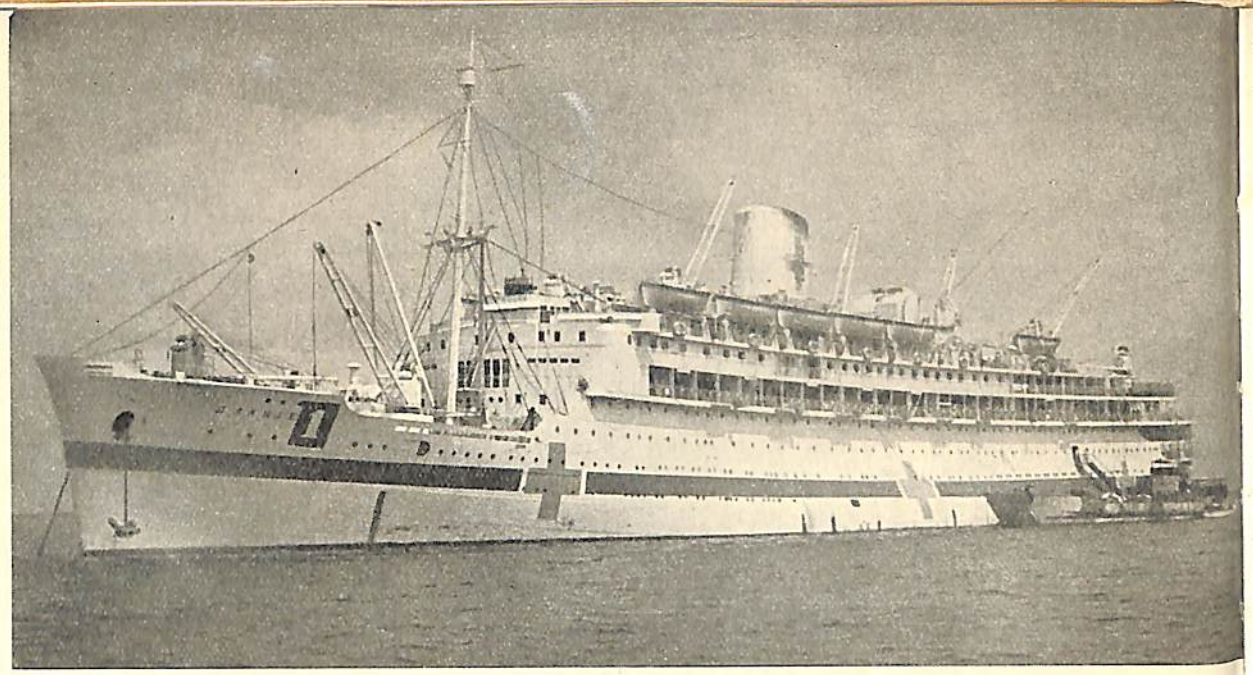

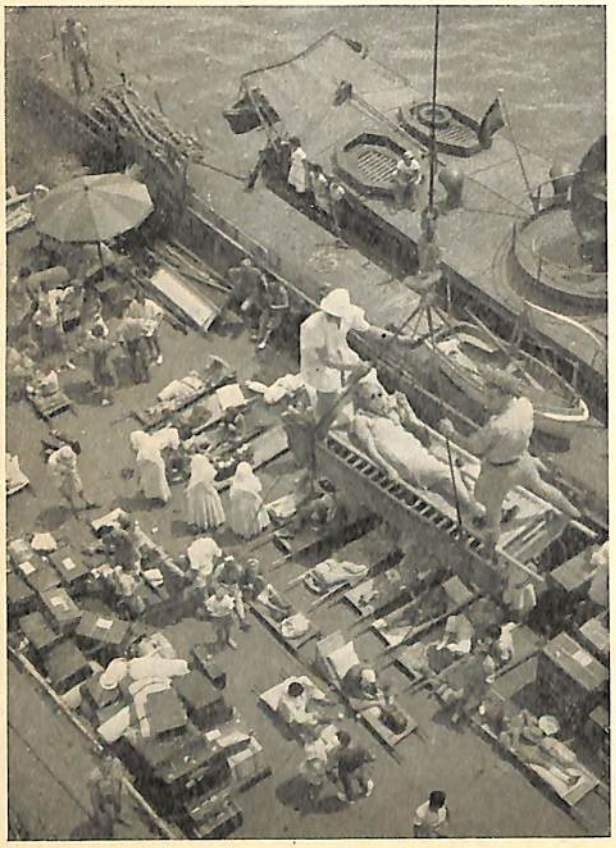

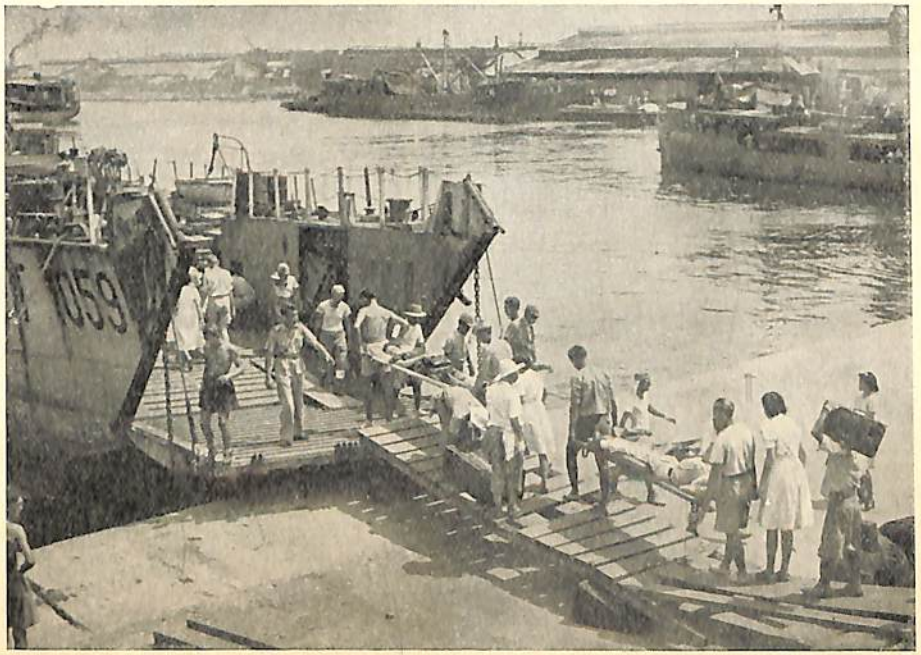
1059

Op de linker pagina:
De „Oranje", drijvend hospitaal, dat in den oorlog duizenden soldaten vervoerde en daarna duizenden repatrieerenden naar Nederland terugbracht.

De zieken worden met een landingsvaartuig naar de „Oranje" gebracht en daarna aan boord geheschen.

Op deze pagina:
Zelfs de rooksalon wordt benut als slaapzaal voor de lichte zieken.

De directrice, majoor R. van der Roest doet de ronde.

Begin December 1945 bezocht Dr. van Mook Singapore, waar met Lord Louis Mountbatten, den geallieerden opperbevelhebber in Zuid - Oost - Azië besprekingen werden gevoerd. Vertrek van het vliegveld te Singapore. Naast Dr. van Mook generaal Mountbatten.

Op 4 April 1946 vertrok, tegelijk met Dr. van Mook, Lord Inverchapel (rechts op de foto), die bij de besprekingen in Batavia zijn bemiddeling had verleend, naar Europa. Inspectie van de eerewacht.

Op 4 April 1946 vertrok Dr. van Mook voor besprekingen naar Nederland. Hij werd uitgeleide gedaan door Major-general Stopford (destijds opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in Ned.-Indië (links), Sharir (in wit colbert) en Sjarifoedin (in het wit, achter dr. van Mook), den Indonesischen „minister van defensie".

Langzaam rolt de blinkende Skymaster naar de startplaats.
Britsche en Nederlandsche officieren brengen een laatsten militairen groet.

Eind Mei '46

Batavia, eind Mei 1946

Beste Hugo,

Batavia, Bandoeng, Semarang, Soerabaja, vice-versa . . . Dat is allesbehalve een pleziertje, als je weet, hoe verdraaid hard de banken in een Dakota zijn, hoe smoorheet het op het vliegveld in Soerabaja is en wat voor een indruk het kapotgebrande, vroeger zoo prachtige Bandoeng op den bezoeker maakt.
Ik ben overal maar kort geweest, net lang genoeg, om even ,,Hallo'' tegen ouwe vrienden te zeggen en vluchtig te zien, hoe de zaken erbij stonden, sinds m'n laatste bezoek. Maar hier en daar heb ik toch wel interessante dingen gehoord en gezien.
Bandoeng's stadsbeeld is nog steeds om te huilen. De wegen zijn verwaarloosd en op verschillende plaatsen zie je nog auto-kerkhoven en andere rommelopslagplaatsen tusschen de woonwijken.

De ravage in Zuid-Bandoeng. Japanners maken de straten schoon.

Extremistisch hoofdkwartier in Bandoeng.

in de groote steden

Op de puinhoopen van hun ouderlijk huis.

Hoe het er in Zuid-Bandoeng uitziet, nadat extremisten daar eind Maart de tactiek van de verschroeide aarde hadden toegepast, is te begrijpen. Je moet namelijk weten, dat Bandoeng tot 25 Maart in twee halve steden was verdeeld. Een Noordelijke helft, waar de Europeanen woonden, beter gezegd: op elkaar gepropt zaten, en het deel Zuidelijk van de beruchte spoorlijn, waar allerlei Indonesische godjes de baas speelden en de Japanners ijverig meededen. Daar was onder anderen een knap Indonesisch meisje, dat voor „rechter" speelde en zoomaar aan den loopenden band gekidnapte Nederlanders ter dood veroordeelde. En elken dag een paar flinke branden, plus de noodige ontvoeringen. Op het oogenblik worden er nog een kleine duizend Europeanen, Chineezen en Indonesiërs vermist. Op het laatst begon het de Engelschen te vervelen en hebben ze het Zuiden bezet. Maar voordat dit gebeurde, zijn ongeregelde bendes ijverig met mijnen, booby-traps en benzine rondgegaan en den avond tevoren waren er zestien groote branden in Zuid-Bandoeng te zien. Je begrijpt dus wel, hoe de toestand in Zuid-Bandoeng zoo ongeveer is. De kampongs zijn er verlaten, want een kleine 200.000 Indonesiërs zijn in die spannende dagen weggetrokken. Met de werkkrachten is het daarom allerellendigst gesteld en daardoor kan allerlei hoognoodig herstelwerk niet verricht worden. Daarom gaat het met de industrieën ook niet, zooals het moet. De voedseltoestand is nog steeds allesbehalve gunstig, want de menschen leven als op een eiland. De omgeving is vijandig en versche groenten of versch vleesch zijn peperduur. De huisvrouwen hebben het nog allesbehalve gemakkelijk, zooals overal in de groote steden op Java. Sommige mannen zijn apatisch, hebben niet te veel vertrouwen in de toekomst. Maar het overgroote deel weigert de zaak als hopeloos te beschouwen. Elk bewijs van medeleven in Holland doet hun goed. Ze zijn wàt in hun schik met de Hollandsche troepen, die overal de Engelschen gaan aflossen.

In Semarang ontmoette ik iemand, die me zijn avonturen sinds eind September heeft verteld. Ook hier weer het oude liedje: aanvallen op kampen (Ambarawa en Banjoebiroe) maatregelen, die niemand be-

Een van de vele dakloozen in Zuid-Bandoeng.

grijpt, terreur en voedselboycot. ,,The forgotten place'' noemde hij Semarang.
En Soerabaja? Zooals de plaats op het oogenblik is, vind ik het er niet bijster gezellig, maar ik moet toegeven, dat er ontzaglijk hard wordt gewerkt. De bedrijven beginnen weer een beetje op gang te komen, maar hier zitten ze met dezelfde moeilijkheden als overal elders: tekort aan werkkrachten, aan materiaal, aan transport, aan alles. Kort geleden is het militaire opperbevel in Soerabaja door de Engelschen aan de Nederlanders overgedragen. Wat de materiaal-overdracht betreft zijn de Nederlanders er niet te goed afgekomen. Het grootste deel van de voertuigen, die ze achterlieten, kon regelrecht naar het auto-kerkhof. De beste Nederlandsche troepen, de Mariniers, zitten op het oogenblik in, liever gezegd, buiten Soerabaja. Ze zijn voortreffelijk bewapend en hebben al diverse malen getoond, wat ze waard zijn. Het is een stel prachtsoldaten, voor wie je je pet moet afnemen.
Och, en Batavia luistert 's nachts naar het schieten in de omgeving. De Hollandsche troepen, die hier gelegerd zijn, hebben het zwaar. Ze hebben weinig ,,comfort'', weinig vermaak en . . . weinig sigaretten, maar gelukkig nog genoeg fut. Overdag praat Batavia over ,,de onderhandelingen'', over den zwarten handel en de diefstallen, die dagelijks ontdekt worden. Dat gaat hier niet om een paar duizend, maar honderdduizenden guldens. Batavia heeft een perfect georganiseerden zwarten handel, met ,,heldere koppen'' aan het hoofd en een leger van dieven. Maar den laatsten tijd zit de politie er gelukkig behoorlijk achteraan. Tenslotte hebben we hier de sensatie van de Nakamoeraschat. Een Japansch officier, Nakamoera, heeft na de capitulatie van Japan een kleinigheid van tachtig millioen gulden aan sieraden uit een Batavia'sch pandjeshuis gestolen. Een vriendinnetje, dat een deel van de buit had gekregen, is later gaan doorslaan en aan iedereen gaan vertellen, dat ze van gouden schotels kon eten en in een gouden bed zou kunnen slapen. Een Engelsche kapitein heeft haar toen aan een ,,third degree'' verhoor onder-

Duizenden Chineezen stroomden na den brand in Zuid-Bandoeng het noordelijke stadsdeel binnen.

worpen en zoodoende ook een kleinigheidje van al dat goud en die juweelen te pakken gekregen. Tenslotte is het zaakje uitgekomen en nu zitten dief en diefjesmaat achter de tralies. Zoo zie je, er gebeurt in Batavia nog wel het een en ander. Je hoeft het heusch niet alleen in het mooie witte paleis aan het Koningsplein te zoeken, in „La Conga", de rumoerige dancing op Noordwijk, in de kampongs en in de benedenstad ligt stof genoeg voor tien thrillers.

Onder de foto's, die ik je met dezen post toestuur, zijn er ook een paar over de Jeugdzorg in Batavia. Roode Kruis, Rapwi en de Vereeniging „Jeugdzorg" in Batavia doen prachtig werk. Ze sporen vermiste kinderen op en zoeken overal in Batavia naar weezen en verwaarloosde jonge stakkers. Op het oogenblik zorgen ze voor een kleine duizend kinderen van allerlei landaarden en bovendien hebben ze gezorgd, dat ettelijke honderden kinderen naar Nederland terugkonden. Die foto's zeggen meer dan een ellenlange brief. Laat ze aan je kennissen zien en vertel hun, dat dit maar een onderdeel is van het vele werk, dat hier wordt verzet. Als je hier de toestanden begint te begrijpen, zou je iedereen met hersens, idealen en energie wel naar Indië willen sleepen. Want hier is zoo enorm veel te doen en — als de toestand normaal wordt — zoo veel te bereiken. Als iedereen dat eens wist, pakten heel wat jonge Hollanders hun koffertje. Natuurlijk niet het soort, dat op hoeken van straten en in cafe's „zwart doet". Die mogen jullie houden . . .

Tot ziens en het beste

Je

Ben

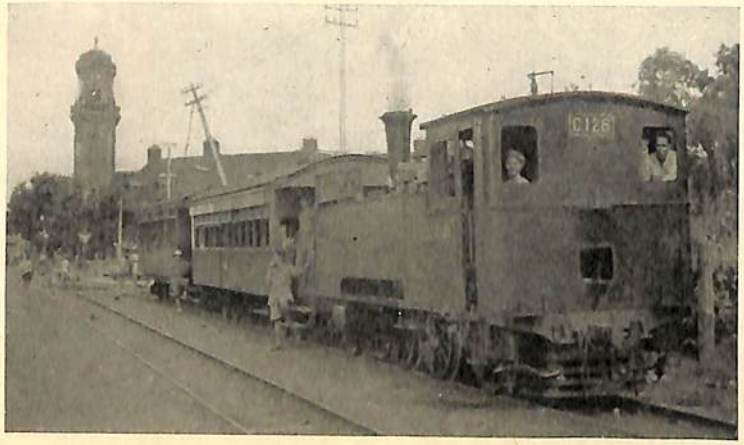

De eerste trein in Soerabaja, nog vrij gebrekkig, maar hij rijdt weer!

Soerabaja herleeft. Links: de haven; boven: burgers wachten op een lift; onder: de jeugd leest en leert weer.

Onze Mariniers in Indië.
Aankomst te Tandjong Priok.

„Leve de Koningin!"

Parade voor Admiraal Helfrich.

Admiraal Helfrich in gesprek met den Kolonel der Mariniers de Bruine.

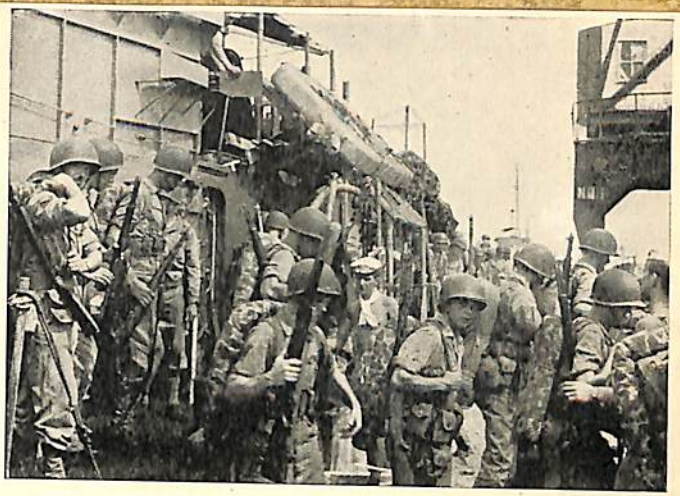

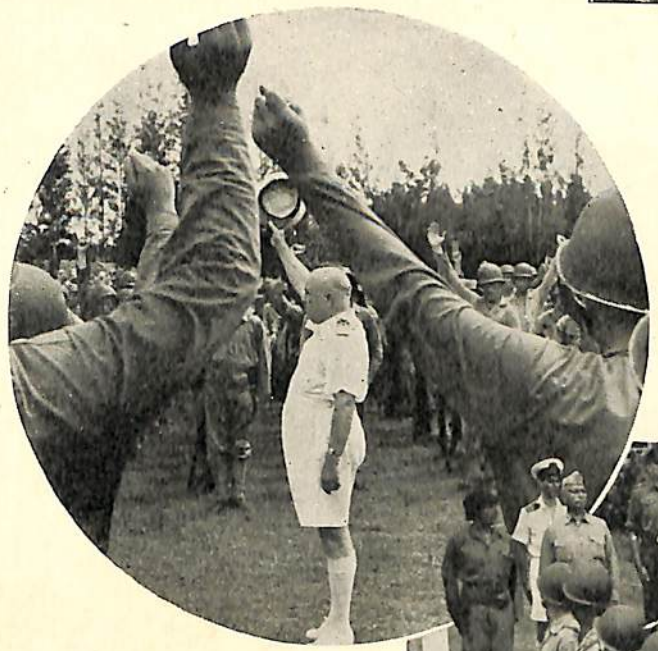

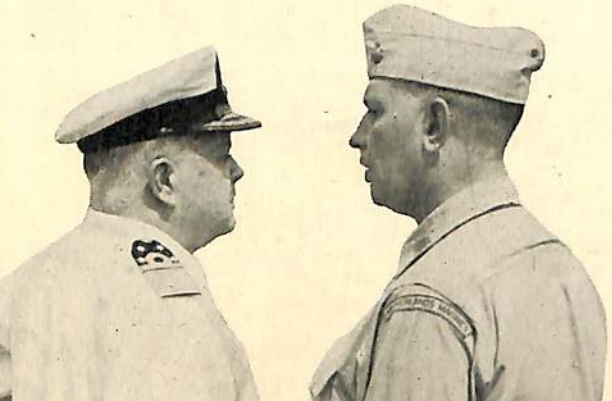

Indisch Roode Kruis-werk. Honderden slachtoffers van de Japansche „welvaartspolitiek" staan op hun beurt te wachten.

Jeugdzorg in Batavia: een stevig maal, voorlezen, mandiën en slapen op een frisch bed. De weesjes hebben een nieuw tehuis gevonden.

Your humble servant Kato Kiyoshi

Beste Hugo,

Batavia, midden Juni 1946

Ik was onlangs bij een paar vrienden, die in het bezit zijn van een prachtig huis en er, behalve den sleep van inlandsch personeel, ook een paar Japansche bedienden op na houden. Het zijn de beste exemplaren uit het stelletje krijgsgevangenen, dat in Tandjong Priok schepen lost en er in loodsen woont, waarvan onze vrouwen en kinderen tijdens de bezetting van Indië gewatertand zouden hebben.
Ze waren onder-officier in het Japansche bezettingsleger, dus heele toeans. Toen ik vroeg, of ze in het gebruik nogal meevielen, werd me verteld, dat ze den volmaakten bediende aardig nabijkomen. Het zijn voortreffelijke serveer-automaten, zindelijk, ongelooflijk beleefd en eerlijk.
Toevallig was een van de huisgenooten dien dag voor het laatst in Batavia. Hij ging naar Australië en zou niet meer terugkomen. Toen we na het eten gezellig aan den borrel zaten, stond zijn bediende ineens achter hem en gaf hem sissend van onderdanigheid een groot vel papier, waarop een klapperboom was geteekend. Daaronder stond in groote letters: ,,I am only a floating cocoanut and your humble servant, Kato Kiyoshi, Hirosjima.''
Toen zijn baas den volgenden ochtend om half vier naar het vliegveld ging, stond humble Kiyoshi somber en onbeweeglijk te wachten, tot de auto was weggereden. Ik vraag me af, wat hij toen gedacht heeft. ,,Daar gaat weer zoo'n blanke ellendeling,'' of ,,Jammer, ik had het slechter kunnen treffen. Ze zijn nog zoo kwaad niet . . .'' Misschien heeft hij geen van beide gedacht. Misschien heeft hij dat vertrek even machinaal aanvaard als alle andere dingen, die hem de laatste jaren zijn overkomen: de atoombom op zijn geboortestad, de nederlaag, zijn gevangenschap en het bediende-baantje in het groote huis. Als nieuweling in dit land, die niet de bezetting heeft meegemaakt, zou je er heel wat voor over hebben, om te weten te komen, wat er in die oer-vriendelijke hoofden omgaat. Je hebt direct een afkeer van die gespierde apen-bodies, maar af en toe begin je bijna een beetje waardeering te voelen voor wat ze hier doen. Ze werken als paarden. Op het vliegveld Kemajoran lossen ze de vliegtuigen in recordtijd. In de smoorheete zon staan ze, dag in dag uit, de gaten in onze wegen met teer en bazaltgruis op te vullen.

Stoffig karwei voor de Japansche krijgsgevangenen: zij bedienen een machine waarin bazalt tot gruis vermalen wordt, dat voor wegverbetering in Batavia wordt gebruikt.

In Tandjong Priok lossen ze de schepen. In Bandoeng helpen ze de stadsreiniging. En in Nieuw-Guinea dreigt de boel zonder Japansche werkkrachten in het honderd te loopen. In verschillende gevallen hebben ze vrouwen en kinderen beschermd. Zoo kun je doorgaan. Maar de oud-geïnterneerden weten je te vertellen, dat dezelfde volmaakte bediende, dezelfde ijverige sjouwer, een jaar geleden zonder blikken of blozen een blanke kon doodslaan. Dat dezelfde nederige meneer Kiyoshi misschien in den kampong vertelde, dat de blanken gehaat moeten worden. Sonai, de schrik van de vrouwen in het Tjideng-kamp, is nu een nederig mannetje. Je zou niet aan hem zeggen, dat hij een luttel jaar geleden nog als een gevaarlijke gek door het kamp liep.

Als ik ook maar een spoor van medelijden in me voel opkomen, denk ik aan alles, wat ze onzen militairen, vrouwen en kinderen hebben aangedaan, aan den last, dien ze ons zelfs op dit oogenblik nog bezorgen. Bij Soerabaja zijn Japansche instructeurs gevangen genomen en niet alleen in Soerabaja, maar practisch overal, waar gevochten is. Na hun nederlaag hebben ze hun wapens aan extremisten overgegeven. Zelfs in bezet gebied saboteeren ze. In Lembang ruilen ze hun wapens voor groenten en andere levensmiddelen. Met scheepsladingen tegelijk gaan ze uit Java weg, naar kampen in den Riouwarchipel of naar Japan terug. Dat tochtje is zeer oncomfortabel, maar nog niets vergeleken bij de verschrikkingen van een transport Nederlandsche krijgsgevangenen tijdens de bezetting.

Hoeveel er nog in het binnenland zitten en daar met bendes meedoen, weet niemand. Onlangs hebben vliegtuigen boven sommige plaatsen strooibiljetten uitgegooid.

Daarin werd hun verteld, dat hun Goddelijke keizer zeer bedroefd is over wat ze, bijna een jaar na de

nederlaag in Indië uithalen. Ze worden dringend verzocht, zich zoo gauw mogelijk bij de dichtstbijzijnde Japansche of geallieerde eenheid te melden. Anders worden ze tot groot leedwezen van Zijne Majesteit doodgeschoten . . .

Ik begrijp weinig van dat volkje, ik kan geen hoogte van de Japansche mentaliteit krijgen. Ik zie alleen achter veel terreur en veel moorden door opgezweepte jongelui het beleefde smoelwerk van den idealen Kiyoshi . . .

Hierbij ingesloten een paar foto's, die je eens aan een ex-krijgsgevangene uit Indië moet laten zien. Ze zullen hem vast goed doen.

Tot ziens, ouwe jongen.

Je

Ben Grendamme

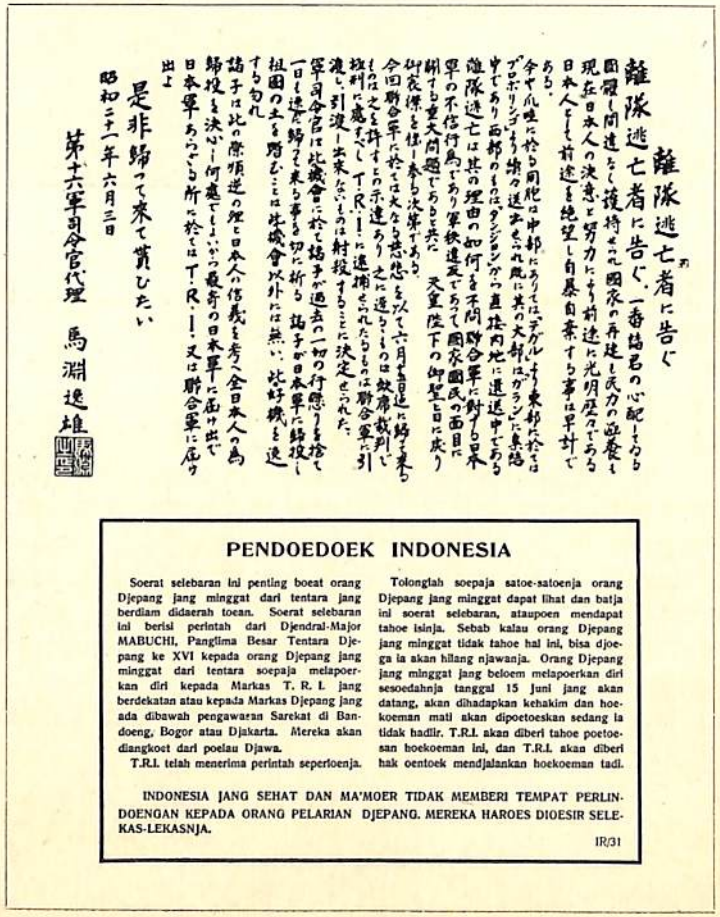

離隊逃亡者に告ぐ

離隊逃亡者に告ぐ　一番諸君の心配してゐる國體し間違なく護持され國家の再建と民力の涵養も現在日本人の決意と努力により前途に光明歴々である日本人として前途を絶望し自暴自棄する事は早計である。

今や爪哇に於ける同胞は中部にありては「ヂャガル」より東部に於てはプロボリンゴより徐々送出され既に其の大部はガランに集結中であり西部のものはタンジョンから直接内地に退送中である離隊逃亡は其の理由の如何を不問聯合軍に對する皇軍の不信行爲であり軍紀違反であって國家國民の面目に關する重大問題であると共に　天皇陛下の御聖旨に反し御衣傳を仰ぎ奉る次第である。

今回聯合軍に於ては大なる恢恕を以て六月十五日迄に歸隊して來るものは之を許すとの示達あり之に遵ふものは敵軍裁判で無罪に處せられ T.R.I. に逮捕されたものは聯合軍に引渡し、引渡し出來ないものは射殺することに決定された。

軍司令官は此機會に於て諸子が過去の一切の行爲を捨て一日も速に歸隊して來る事を切に祈る　諸子が日本軍に歸隊し祖國の土を踏むことは此機會以外には無い。此好機を逸する勿れ

諸子は此の際順逆の理と日本人の信義を考へ全日本人の爲歸隊を決心し何處でもよいから最寄の日本軍に届け出で日本軍あらざる所に於ては T.R.I. 又は聯合軍に屈ウ出よ

是非歸って來て貰ひたい

昭和二十一年六月三日

第十六軍司令官代理　馬淵逸雄

PENDOEDOEK INDONESIA

Soerat selebaran ini penting boeat orang Djepang jang minggat dari tentara jang berdiam didaerah toean. Soerat selebaran ini berisi perintah dari Djendral-Major MABUCHI, Panglima Besar Tentara Djepang ke XVI kepada orang Djepang jang minggat dari tentara soepaja melapoerkan diri kepada Markas T. R. I. jang berdekatan atau kepada Markas Djepang jang ada dibawah pengawasan Sarekat di Bandoeng, Bogor atau Djakarta. Mereka akan diangkoet dari poelau Djawa.

T.R.I. telah menerima perintah seperloenja.

Tolongiah soepaja satoe-satoenja orang Djepang jang minggat dapat lihat dan batja ini soerat selebaran, ataupoen mendapat tahoe isinja. Sebab kalau orang Djepang jang minggat tidak tahoe hal ini, bisa djoega ia akan hilang njawanja. Orang Djepang jang minggat jang beloem melapoerkan diri sesoedahnja tanggal 15 Juni jang akan datang, akan dihadapkan kehakim dan hoekoeman mati akan dipoetoeskan sedang ia tidak hadlir. T.R.I. akan diberi tahoe poetoesan hoekoeman ini, dan T.R.I. akan diberi hak oentoek mendjalankan hoekoeman tadi.

INDONESIA JANG SEHAT DAN MA'MOER TIDAK MEMBERI TEMPAT PERLINDOENGAN KEPADA ORANG PELARIAN DJEPANG. MEREKA HAROES DIOESIR SELEKAS-LEKASNJA.

IR/31

Afbeelding van een strooibiljet, door vliegtuigen boven het binnenland van Java uitgeworpen en voor Japansche deserteurs bestemd. Het bevat een order van generaal-majoor Mabuchi, opperbevelhebber van het 16de Japansche leger, die deserteurs gelast, zich voor 15 Juni, bij de T.R.I. of het dichtstbijzijnde Japansche hoofdkwartier te melden. „Iedere Japansche deserteur moet den inhoud van dit strooibiljet lezen of weten, want wanneer deze hem niet bekend is, kan dat den dood tengevolge hebben . . .". Het bevel eindigt met de woorden „In een gezond en welvarend Indonesie zal geen plaats zijn voor Japansche deserteurs. Ze moeten weggejaagd worden, zoo gauw mogelijk."

Een Catalina van den Nederlandschen Marinevliegdienst gooit pamfletten boven het binnenland uit. Hoe zal de inhoud beneden ontvangen worden?

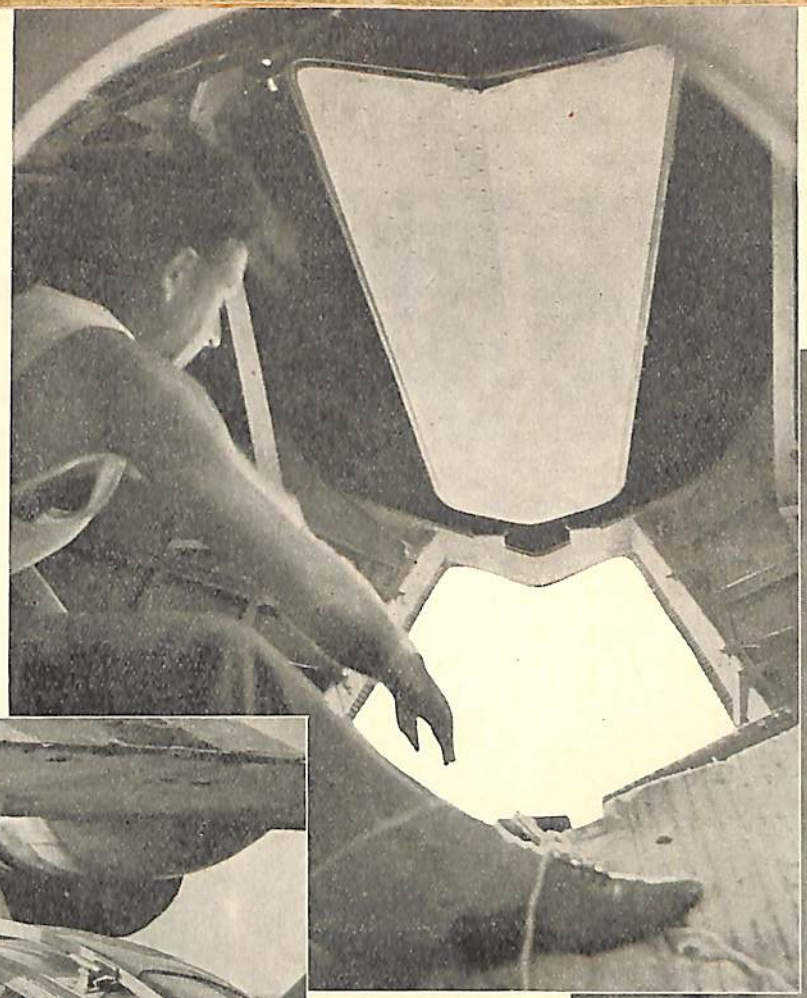

Op 23 April 1946 werd luitenant-generaal Sir Montague Stopford opgevolgd door luitenant-generaal Mansergh.

Luitenant-generaal Stopford bij zijn vertrek op het vliegveld Kemajoran bij Batavia in gesprek met generaal Spoor (boven) en met schout bij nacht S. Pinke, den commandant zeestrijdkrachten in Nederlandsch-Indië.

Links: Luitenant-generaal Stopford inspecteert de troepen bij zijn vertrek.

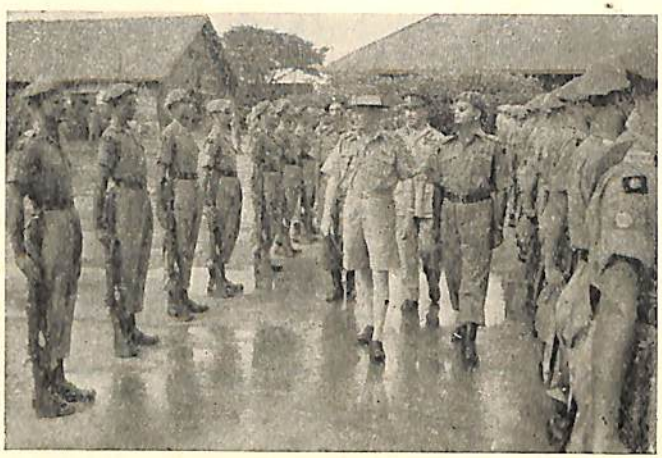

Jeugd gezocht!

Rotterdam, midden Juli 1946

Beste Hugo,

Je hebt van die menschen, die dag-in dag-uit iets moois tegenkomen, zonder te beseffen, dat ze eraan gehecht geraakt zijn. Misschien is het een park, of een bloemperk, of een oude gracht met wat scheeve huizen. En op een dag nemen ze een weg naar kantoor, die wat korter is; door een kleine nauwe winkelstraat, waar ze links en rechts ellebogen voelen en om de haverklap op hun teenen getrapt worden. Dan komen ze ineens tot de ontdekking, dat ze iets missen. Ze zien de vuile kranten en de schillen in het park niet meer en evenmin ruiken ze de riolen, die in het grachtje uitkomen . . . Maar ze zien alleen de bloemen en de boomen, voelen de ruimte en bewonderen de trapgevels van het grachtje.
Zoo is het ook met Indië en mij. Nu ik weer in Holland ben, is het plotseling tot me doorgedrongen, dat ik van Indië ben gaan houden. Ondanks de ,,vuile kranten'' en de ,,schillen''. Ondanks de terreur, de laster, de roof, den moord en de interneeringskampen. Ik ben van Indië gaan houden om al het grootsche en ruime, dat we in ons kleine straatje missen. De natuur, de koele ochtenden en lauw-warme avonden, kleur, gratie, schoonheid.
,,Hoe heb ik het nou met je?'' zal je misschien zeggen. ,,Dat schrijft me maandenlang de somberste brieven over ellende en chaos en heeft nu alweer heimwee . . .'' Stil maar, er zijn wel frappanter gevallen dan het mijne. Ik heb niet in een Jappenkamp gezeten en bij alles, wat er na de bevrijding is gebeurd, ben ik alleen maar toeschouwer geweest. Ik heb loge gezeten, in een gemakkelijke fauteuil. Maar er zijn duizenden, die wèl meegespeeld hebben, die nu in Holland zitten en graag weer terug zouden willen. Duizenden anderen zeggen misschien: ,,Hij is gek. We voelen ons hier best en Indië heeft voor ons afgedaan, na alles, wat we er beleefd hebben.'' Maar toch heb ik zoo'n idee, dat vroeg of laat het grootste

deel weer teruggaat. Want Indië is Indië en Holland is Holland. Wie eenmaal de ruimte geproefd heeft, raakt er verslaafd aan.
In je laatsten brief schreef je me, dat je in het najaar ook naar Indië gaat. Na de bevrijding heb je me eens gezegd: „Ik moet weg, ik houd het hier niet meer uit." Als onderduiker ben je de engheid gaan haten en in het niets-doen ben je het gezonde opbouwende werk gaan liefhebben. Aan teleurstellingen heeft het je niet ontbroken. Jij en zooveel andere idealisten hebben zich geërgerd aan alles, waaraan een fatsoenlijk mensch zich tegenwoordig kan ergeren. Je maakt je kwaad over de zwarte patsers, die per week een veelvoud „verdienen" van het bescheiden soldij-tje, waarvan jouw vrouw moet rondkomen. Je veracht de lamlendelingen, die zich voor Indië laten afkeuren, je hebt medelijden met de dommen, die zich laten misleiden. En je doet er het zwijgen toe, als de misleiders aan het woord zijn, de mannetjes, die niet het flauwste begrip hebben van wat er in Indië gebeurt en die onvindbaar zijn, als hun slachtoffers gestraft worden.
Nu ga je naar Indië. Voor je vrouw is het erger dan voor jou. Want al het nieuwe, dat je gaat zien, maakt, dat je het alleen-zijn gemakkelijker kunt dragen. Bereid je er maar op voor, dat je ook in Indië geen gemakkelijken tijd zult hebben. Je zult weleens vloeken op de hitte en het stof, je zult de terreur van nabij kunnen meemaken. Goede en slechte Nederlanders zal je tegenkomen, je zult met goede en met slechte Indonesiërs te maken krijgen. Als je een tijdje in Indië bent, kom je tot de conclusie, dat het meerendeel van de Indonesiërs ons Hollanders graag ziet en de terreur evenzeer haat als wij. En na verloop van tijd zal het jou precies zoo vergaan als mij. Je verbaast je over de onkunde, die er in Holland ten opzichte van Indië bestaat en eigenlijk altijd bestaan heeft en je zult ontdekken, dat Indië duizenden jonge kerels zooals jij noodig heeft. Kerels, die den boel op pooten kunnen zetten. Want wij en de Indonesiërs hebben elkaar noodig. En jij, die dat altijd al wist, die het van tientallen Indonesiërs zult hooren, jij weet, dat er ergens in Indië een carrière op je ligt te wachten. Je weet ook, dat je eigenlijk al aan die carrière gaat beginnen, als je met je kitbag op je rug in Tandjong Priok aan wal stapt. Maar dat weten de moedwillig-afgekeurden, de misleiders, de gemakkelijk-geld-verdieners niet.
Vroeg of laat zien we elkaar wel weer in Indië terug. Laten we hopen, in burger. Jij zult dan je vrouw en je kind bij je hebben. We zullen het warm hebben, koud bier drinken en lang praten over het park, waar je zooveel dichter bij het echte volle Leven staat, dan in het nauwe overvolle straatje.
Ik vond nog verschillende foto's, de laatste, die ik je stuur.
Good luck.

Je

Ben Grendamme

De gaande en de komende man

rechts boven: De eerste Britsche troepen schepen zich in te Soerabaja.

midden en onder: Nederlandsche luchtstrijdkrachten debarkeeren in Tandjong Priok.

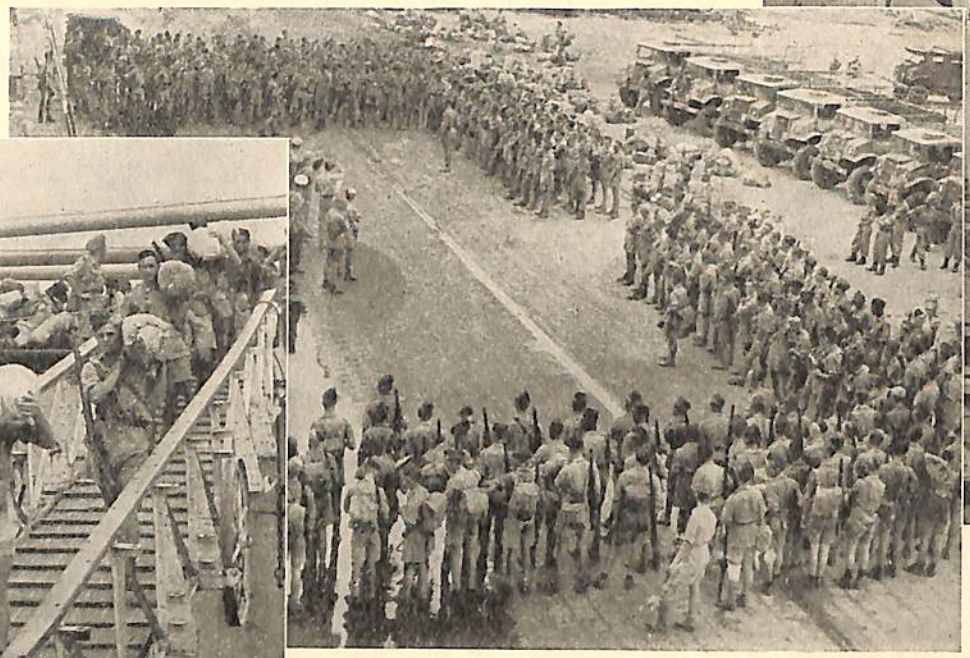

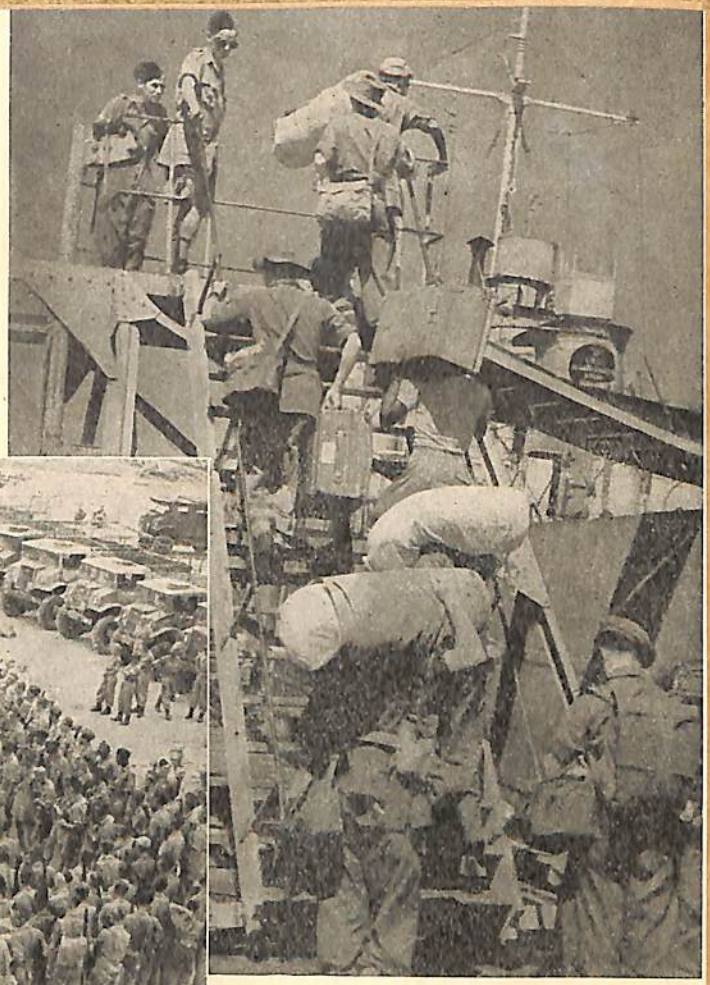

Inhoud

Inleiding . . . . . pag. 3
Batavia, stad van contrasten . . . . . pag. 4
Het eilandje Onrust . . . . . pag. 8
Soerabaja . . . . . pag. 9
Bandoeng, een belegerde stad . . . . . pag. 17
Actie in Sidoardjo . . . . . pag. 19
Leger en Vloot . . . . . pag. 23
Eerst Bali zien en dan... . . . . pag. 30
Juichend Lombok . . . . . pag.
De Groote Oost . . . . . pag. 50
Duister Sumatra . . . . . pag. 56
Parade . . . . . pag. 62
Een antwoord (Evacuatie en Repatrieering) . . . . . pag. 64
Personages . . . . . pag. 78
Eind Mei '46 in de groote steden . . . . . pag. 80
Your humble servant Kato Kiyoshi . . . . . pag. 88
Major-general Stopford vertrekt . . . . . pag. 92
Jeugd gezocht! . . . . . pag. 93

STICHTING INDISCHE DOCUMENTEN